

АЛТИНЕР НАВОНИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ХУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ
КЕНГАШ АСОСИДАГИ БИР МАРТАЛИК ИЛМИЙ КЕНГАШ

АЛТИНЕР НАВОНИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ

НИЯЗОВА ГУЛНОРА ГУЛОМОВНА

ДЕТЕКТИВ РОМАНЛАР ТИЛИНИНГ СОЦИОПРАГМАТИК
АСПЕКТИ ВА ГЕНДЕР ХУСУСИЯТЛАРИ

10.00.11 – Тил шакллари. Амалий ва компютер лингвистикаси

Филология фанлари бўлими фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент – 2022

УДК 37.091.33:811.512.11

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

Contents of dissertation abstract of a doctoral of philosophy (PhD) in
philological sciences

Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам

Ниязова Гулнора Гуломовна

Детектив романлар тилининг социопрагматик аспекти ва гендер
хусусиятлари.....3

Niyazova Gulnora Gulomovna

Sociopragmatic Aspect and Gender Features of Detective Novel
Language.....25

Ниязова Гулнора Гуломовна

Социопрагматический аспект и гендерные особенности языка
детективных романов.....47

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works
Список опубликованных работ.....53

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМий
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМий
КЕНГАШ АСОСИДАГИ БИР МАРТАЛИК ИЛМий КЕНГАШ**

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

НИЯЗОВА ГУЛНОРА ГУЛОМОВНА

**ДЕТЕКТИВ РОМАНЛАР ТИЛИНИНГ СОЦИОПРАГМАТИК
АСПЕКТИ ВА ГЕНДЕР ХУСУСИЯТЛАРИ**

10.00.11 – Тил назарияси. Амалий ва компьютер лингвистикаси

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2022

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2021.2.PhD/Fil1906 рақам билан рўйхатга олинган.

Докторлик диссертацияси Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме) Илмий кенгашнинг вебсаҳифасида (www.tsuull.uz) ва «ZiyoNet» Ахборот таълим порталида (www.ziynet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:	Раупова Лайло Рахимовна филология фанлари доктори, профессор
Расмий оппонентлар:	Рустамов Дилшодбек Абдувахидович филология фанлари доктори, доцент Абузалова Мехринисо Кадиловна филология фанлари доктори, профессор
Етакчи ташкилот:	Самарканд давлат университети

Диссертация химояси Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 рақамли Илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгашнинг 2022 йил «16» 16.06 соат 10 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100100, Тошкент шаҳри, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103-уй. Тел: (99871) 281-45-11; e-mail: info@navoiy-uni.uz).

Диссертация билан Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин. (864 рақами билан рўйхатга олинган). Манзил: 100100, Тошкент шаҳри, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103-уй. Тел: (99871) 281-45-11

Диссертация автореферати 2022 йил «16» 16.06 да тарқатилди.

(2022 йил «16» 16.06 даги 1 рақамли реестр баённомаси).

Ш.С.Сирожиiddинов
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш раиси, ф.ф.д., профессор

Қ.У.Нардаев
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгаш илмий котиби, ф.ф.д., доцент

С.Х.Муҳамедова
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш қошидаги бир марталик илмий семинар раиси, ф.ф.д., профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзунинг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон тилшунослигида соҳа вакилларининг ўзаро коммуникатив муносабатга киришишида мавжуд ўзига хосликлар социопрагматик ва гендер ёндашувлар асосида кенг миқёсда тадқиқ этилмоқда. Кейинги йилларда бу билан боғлиқ муаммолар тадқиқотчилар эътиборини тортмоқда, чунки ўзаро мулоқотнинг самарали бўлишидан ҳамма бирдек манфаатдордир. Бу ҳол ҳозирги пайтда кузатилаётган ривожланишнинг глобаллашуви ва иктисодий соҳаларнинг сезиларли суръатларда ўсиб, ўзгариб бориши глобал интеграция ва жаҳон ҳамжамиятининг касбий мулоқот жараёнига жалб этилишини тақозо этмоқда. Тилшунослик ҳам жамиятдаги ижтимоий янгилашларни таҳлил қилишда давом этар экан, турли соҳа вакилларининг нутқида бўлаётган ўзгаришларни тадқиқ этишда, ҳулосаларни умумлаштиришда социопрагматик ва гендер ёндашувларга таяниш зарур натижаларни беради.

Дунё тилшунослигида тил ҳодисаларининг шаклланиш омили, этимологик манбаи, маъновий гуруҳи, функционал жиҳати, миллий-ментал хусусиятлари бўйича кенг камровли тадқиқотлар олиб борилмоқда. Сўзловчининг тингловчи ёки ўқувчига ўз фикрини аниқ, лўнда ва тушунарли тарзда етказиши учун тилнинг таъсирчан воситаларидан қай тарзда фойдаланиши муҳим масалалардан бирига айланган. Бу борада детектив жанрдаги матнларни таҳлил қилиш зарур ҳулосаларга келишга ёрдам беради.

Ўзбек тилшунослигида замонавий таҳлил йўналишлари кўпайиб бормоқда. Бу тилни тадқиқ этишни осонлаштиради, қулайлик яратади ва шу билан бирга тилнинг яширин имкониятларини намоён этади. “Бугунги глобаллашув даврида ҳар бир халқ, ҳар қайси мустақил давлат ўз миллий манфаатларини таъминлаш, бу борада, аввало, ўз маданиятини, азалий кадриятларини, она тилини асраб-авайлаш ва ривожлантириш масаласига устувор аҳамият қаратиши табиий. Ўзбек тилининг халқимиз ижтимоий ҳаётида ва халқаро миқёсдаги обрў-эътиборини тубдан ошириш, униб-ўсиб келаётган ёшларимизни ватанпарварлик, миллий анъана ва кадриятларга садоқат, улуғ аждодларимизнинг бой меросига ворислик руҳида тарбиялаш, мамлакатимизда давлат тилини тўлақонли жорий этишни таъминлаш”¹ мақсадида ўзбек тилининг социопрагматик тадқиқи бугунги кун тилшунослигининг ажралмас муҳим қисмига айланмоқда. Бу соҳада ўрганилиши лозим бўлган масалалар ўз ечимини кутмоқда. Хусусан, детектив асарлар тили ва услуби, уларнинг социопрагматик таҳлили, лингвопоэтикаси махсус ўрганилмаган. Шу нуқтаи назардан Тохир Малик асарлари мисолида ўзбек детектив романлари тилининг социопрагматик тадқиқида гендер ёндашув масаласи долзарблик касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4997-сон “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”, 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг «Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги фармони // www.habar.uz

сон “Ўзбекистон Республикасининг янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўғрисида”, 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мансабининг тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2020 йил 20 октябрдаги ПФ-6084-сон “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони, 2019 йил 4 октябрдаги ПК-4479-сон “Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги Қонуни қабул қилинганлигининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги қарори, 2020 йил 24 январдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси ҳамда бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу тадқиқот муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига боғлиқлиги. Тадқиқот республика фан ва технологиялари ривожланишининг I. “Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни ривожлантириш” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Лисоний ҳодисалар, муайян матн типдаги асарларнинг социопрагматик хусусиятлари, мазмун-моҳияти уларнинг мулоқотга таъсири жаҳон тилшунослари О.Ахманова, З.Вендлер, Т.Жеребило, Дж.Остин, Дж. Серль² томонидан турли контекстда, асосан, бадий асарлар мисолида ўрганилган. А.В.Кирилина, М.Томская³, А.П.Мартинюк⁴, Р.Лакофф⁵, Ж.Коаст⁶, Е.А.Земская, М.А.Китайгородская, Н.Н.Розанова⁷, Е.Горошко⁸, Ш.Берн⁹, Н.И.Козлов¹⁰ каби олимлар томонидан гендер йўналишдаги тадқиқотлар амалга оширилган. Аёл ва эркак нутқидаги

хушхуллик муаммолари, уларнинг ўхшаш ва фарқли томонлари тадқиқи кўпгина соҳа мутахассисларининг диққат-эътиборини тортган.

Ўзбек тилшунослигида ҳам Ш.Сафаров¹¹, М.Ҳақимов¹², Х.Дадабоев¹³, Б.Менглиев¹⁴, Л.Раупова¹⁵, З.Холманова¹⁶, Ш.Шахабитдинова¹⁷, Х.Мамадов¹⁸, Н.Нормуронова¹⁹, С.Боймирзаева²⁰, А.Пардаев²¹, А.Р.Нормуродов²² тадқиқотларида асосан, бадий асарларнинг социопрагматик хусусиятлари, мазмун-моҳияти, уларнинг мулоқотга таъсири ўрганилган.

Ўзбекистонда гендер тилшунослиги мавзусига алоқадор тадқиқотларнинг ривожланишидаги илк изланишлар сифатида З.Акбарованинг “Ўзбек тилида мурожаат шакллари ва унинг лисоний тадқиқи”²³, Н.Аҳмедованинг “Ўзбек тилида мурожаат шакллари ва унинг семантик-коннотатив тадқиқи”²⁴, Ш.Искандарованинг “Ўзбек нутқ одатининг мулоқот шакллари” мавзусидаги номзодлик²⁵ ҳамда “Ўзбек тили лексикасини мазмуний майдон сифатида ўрганиш (шахс микромайдони)” номли докторлик диссертацияларини кўрсатиш мумкин. Бу тадқиқотларда, асосан, аёллар нутқининг баъзи лингвистик хусусиятлари ёритилган, уларда гендер атамаси умуман қўлланмаган ва гендер ўрганиш объекти сифатида тадқиқ қилинмаган. Г.Ш.Атаханова инглиз ва ўзбек тиллари материали асосида “инсоннинг ёши” концептини ва унинг миллий-маданий хусусиятларини тадқиқ қилди²⁶. И.М.Тўхтасинов инглиз ва ўзбек тиллари бадий матнида кўшма сўзларнинг лингвомаданиятшунослик ва гендер хусусиятларини

¹¹Сафаров Ш. Прагматингвистика. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2008;

¹²Ҳақимов М. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини: Филол. фан. д-ри ... дисс. – Тошкент, 2011;

¹³Дадабоев Х. Тилшунослик назарияси ва методологияси. – Тошкент, 2004;

¹⁴Менглиев Б. Тилшуносликнинг амалий масалалари. – Тошкент, 2020;

¹⁵Raupova L.R. Qo'shma gap diskursining tarkibiy qismi sifatida. Monografiya. – Toshkent, 2021; Раупова Л. Диалогик дискурдаги полипредикатив бирликларнинг социопрагматик тадқиқи: филол. фан. д-ри...дисс. автореф. – Тошкент, 2012;

¹⁶Холманова З. «Бобурнома» лексикаси тадқиқи: филол. фанлари д-ри... дисс. автореф. – Тошкент, 2009; З. Холманова Тилшунослик назарияси. – Тошкент: Нодирабегим, 2020.

¹⁷Шахабитдинова Ш. Умумийлик ва хусусийлик диалектикаси ҳамда унинг ўзбек тили морфологиясида акс этиши. Филол. фанлари д-ри ... дисс. автореф. – Тошкент, 2001. – 50 б.

¹⁸Мамадов Х. Лексико-стилистические особенности художественной прозы Алишера Навои: Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Ташкент, 1969.

¹⁹Нормуронова Н.З. Когнитивно-прагматическая значимость когнитивного принципа стилистической конвергенции. – Тошкент, 2018.

²⁰Боймирзаева С.У. Ойбек прозасининг лингвистилистик тадқиқи: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Самарканд, 2004.

²¹Pardayev A. O'zbek tilida zidlov bog'lovchilar presuppozitsiyasi. O'TA // 2012.4.

²²Нормуродов Р. Шукур Холмирзаев асарларининг тил хусусиятлари: Филол. фан. номз. дисс. автореф. – Тошкент, 2000.

²³Akbárova Z. O'zbek tilida murojaat shakllari va ularning lisoniy tadqiqi: Filol. fan. nomz. ... disser. – Toshkent, 2007.

²⁴Ahmedova N. O'zbek tilida murojaat birliklarining semantik-konnotativ tadqiqi: Filol. fan. nomz. ... disser. – Toshkent, 2008.

²⁵Iskandarova Sh. O'zbek nutq odatining muloqot shakllari: Filol. fan. nomz. ... disser. avtoreferati. – Toshkent, 1994.

²⁶Атаханова Г. Ш. Номинации «возраст человека» в когнитивно-прагматическом и лингвокультурологическом аспектах (на материале англ. языка). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ташкент, 2006. – 20 с.

²Ахманова О.С., Магидова И.Н. Прагматическая лингвистика, прагматингвистика и лингвистическая прагматика // Вопросы языкознания. № 3. – М., 1978. – С. 43–48; Вендлер З. Иллокутивное самоубийство // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. XVI. – С. 233–250, Лингвистическая прагматика. – М., 1985; Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. <http://www.myfilology.ru>; Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 22–129; Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – М., 1986. Вып. XVII. – С. 170–190.

³Кирилина А.В. Гендерные исследования в отечественной лингвистике: проблемы, связанные с бурным развитием // Гендер: язык, культура, коммуникация. – М., 2002; Кирилина А., Томская М. Лингвистические гендерные исследования // Отечественные записки. Журнал для медленного чтения. – М.: Высшая школа экономики, 2012. – С.52.

⁴Martynuk, A.P. (2004). Konstruyvannya henderu v anhlomovnomu dyskursi [Construction of gender in the English discourse]. Kharkiv: 2004. – Konstanta Pub

⁵Лакофф Р. Язык и место женщины // Введение в гендерные исследования. Ч.II: Хрестоматия. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – С.784–798. R. Lakoff, Language and Woman's Place (New York, Harper, 1975).

⁶Коаст, Дж. Женщины, мужчины и язык / Дж. Коаст // Гендер и язык. – М., 2003. – С. 78–112

⁷Земская Е.А., Китайгородская М.А., Розанова Н.Н. Особенности мужской и женской речи // Русский язык в его функционировании. – М., 1993. – С.90–136.

⁸www.owl.ru Горошко Е. Гендерная проблематика в языкознании.

⁹Берн Ш. Гендерная психология: законы мужского и женского поведения. СПб.: Прайм-Еврознак, 2008. – 318 с. / psymania.info

¹⁰www.psychologos.ru Козлов Н.И. Гендер: чем определяется наш социальный пол?

батафсил ўрганган²⁷. Г.И.Эргашева гендер терминлари шаклланишининг лингвистик ва экстралингвистик омилларини аниқлади²⁸. А.А.Морозова испан тилида эркаклар ва аёлларга хос концептларнинг шаклланиши ва қўлланишини ўрганди²⁹. М.К.Халикова рус ва ўзбек фразеологик бирликлари мисолида инсон ва унинг менталитетини таъсирланган лексик-семантик, грамматик ва стилистик хусусиятларини аниқлади³⁰. Ш.Гулямова эса ўзбек тили эвфемизмларнинг гендер хусусиятларини тадқиқ этди³¹. Н.Насруллаева эса “Инглиз ва ўзбек тилларида оламнинг фразеологик манзарасида гендер концептларининг шаклланиши” мавзусидаги докторлик диссертациясида оламнинг инглиз ва ўзбек фразеологик манзараларида гендер концептлар шаклланиш жараёнининг моҳиятини ёритган, уларнинг универсал ва миллий-маданий хусусиятларини аниқлаб берган³². Г.Искандарова болалар мулоқот ҳулкининг гендер ва лингвокультурологик хусусиятини таҳлил қилиб берган³³. Профессор М.Курбанова мақолаларида бадиий матндаги гендер тадқиқотлар ҳақида фикр юритилади³⁴. Аммо детектив асарларнинг лисоний хусусиятлари социопрагматик таҳлил қилинмаган, асар матнида тилнинг ижтимоий ихтисослашуви, уни ифода этувчи лексик-грамматик воситаларнинг гендер хусусиятлари илмий жиҳатдан тадқиқ этилмаган.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёт университети илмий-тадқиқот режасига мувофиқ “Ўзбек тили имкониятларининг нутқий вокеланиши ва уни таҳлил қилиш ҳамда баҳолашнинг илмий асослари” мавзуси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади детектив романлар тилидаги социопрагматик ва гендер хусусиятларининг экстралингвистик, прагматик

омилларини очиб бериш орқали ўзбек тилининг ифода имкониятларини аниқлашдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

жаҳон ва ўзбек тилшунослигида детектив асарларнинг лингвистик жиҳатдан ўрганилишини аниқлаш;

детектив асарлар тилини социопрагматик ва гендер аспектларда текшириш;

детектив асарлар тилининг прагматик хусусиятларини таҳлил қилиш;

детектив асарлар тилининг социопрагматик хусусиятларини ёритиш;

ўзбек ва инглиз детектив асарлари тилини киёсий прагматик аспекти текшириш;

эркак ва аёллар нутқида гендер фарқловчи лисоний воситаларни таҳлилий очиб бериш;

ўзбек ва инглиз детектив асарлари тилининг гендер ўзига хосликларини аниқлашдан иборат.

Тадқиқотнинг объекти. Тохир Маликнинг “Шайтанат” ва Марио Пьюзонинг “Чўқинтирган ота” романларида гендерни ифодаловчи лисоний воситалар тадқиқот объекти сифатида белгиланди.

Тадқиқотнинг предмети детектив романлар тилида гендерни ифодаловчи лисоний бирликларнинг социопрагматик таҳлилидан иборат.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот жараёнида киёсий таҳлил, зидлаш, таснифлаш, контекстуал, дистрибутив, структурал ва статистик таҳлил методларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгиллиги қуйидагилардан иборат:

Тохир Маликнинг “Шайтанат” ва Марио Пьюзонинг “Чўқинтирган ота” детектив романларида гендерни ифодаловчи, мулоқотнинг таъсир кучини оширувчи лисоний воситалар аниқлаиб, уларнинг эркак ва аёл нутқида хос асослари далилланган;

Тохир Маликнинг детектив романлари тилида гендерни ифодаловчи ибора, мақол, тўлиқсиз гап, арг, жаргон каби бирликларни социопрагматик текшириш асосида матннинг ижтимоий аҳамиятини, нутқнинг, мулоқотнинг қийматини ошириши аниқланган;

детектив романларда мулоқот таркибининг фонетик, морфологик ва синтактик бирликларида тилнинг белгиланган нормаларидан узоклашиш натижасида гендер ёндашувнинг маиший, ҳудудий, маданий социопрагматик имконияти исботланган;

лисоний воситаларнинг детектив асарлар матнларида вокеланувчи прагматик имкониятлари, шунингдек, адресат ва адресант мулоқотидаги нутқий вазият билан алоқадор жиҳатлар аниқланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

детектив романлар таҳлили гендер ёндашув асосида олиб борилганлиги матннинг социопрагматик қийматини ошириши ва бу тил эгаси ёки тил ўрганувчи учун муҳим амалий аҳамият касб этиши далилланган;

²⁷Тухтасинов И.М. Лингвокультурологические и гендерные особенности сложных слов в художественном тексте (на материале английского и узбекского языков). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ташкент: УЗГУМЯ, 2011. – 30 с.

²⁸Эргашева Г.И. Applied linguistics: Terminology and Translation through gender discourse lens. – Tashkent: Navruz, 2018. – 154 p.;

²⁹Морозова А.А. Лингвокогнитивное содержание гендерных стереотипов женственности и мужественности (на материале испанского языка). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Самарканд: СамГИИЯ, 2011. – 25 с.

³⁰Халикова М.К. Фразеология как форма отражения национального менталитета: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ташкент, 1999. – 24 с.

³¹Гулямова Ш. Ўзбек тили эвфемизмларининг гендер хусусиятлари: Филол.фан бўйича фал.док-ри.дисс. – Бухоро, 2020. – 162 б.

³²Насруллаева Н. Инглиз ва ўзбек тилларида оламнинг фразеологик манзарасида гендер концептларининг шаклланиши: Док.дисс. автореферати. – Тошкент, 2018. – 71 б.

³³Искандарова Г. Болалар мулоқот ҳулкининг гендер ва лингвокультурологик хусусиятлари // ЎзМУ хабарлари. – Тошкент: Университет, 2015. – №1/2. – Б.200-203; Iskandarova G. The Role of Linguoculturological Factors in Childrens' Communication // International Journal of Central Asian Studies Volume 19. – Korea, 2015. – P. 163-180; Искандарова Г. Гендерные и лингвокультурологические особенности детской речи // Гуманитарные науки в XXI веке: человек, общество, глобальный мир. Материалы международной научной конференции, посвященной 70-летию ТНУИЯЛИ – ТИГИ. – Г.Кызыл, 2015. – С. 507-514.

³⁴Курбанова М. Тилшуносликда гендер тадқиқотлари//Ўзбек тилшунослиги мамлакатимиз инновацион тараққиёти кўзгусида//Республика илмий-назарий анжумани материаллари (хамкорликда).–Тошкент, 2012.; Курбанова М. Ўзбек тилида дискурсининг гендер хусусиятлари//Ўзбек тилшунослигининг долзарб масалалари// Республика илмий-назарий анжумани материаллари –Тошкент, 2012.

детектив асар материаллари асосида тўпланган гендер хосланган воситалар ўзбек ва инглиз луғатшунослиги таркибини бойитишга хизмат қилиши амалиётда исботланган;

Тоҳир Маликнинг “Шайтанат” ва Марио Пьюзонинг “Чўқинтирган ота” детектив романларида гендерни ифодаловчи лисоний воситалар аниқланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги ўрганилган материалларнинг ўзбек тили табиатидан келиб чиққан ҳолда хулосалар қилишга ёрдам берганлиги, уларнинг асосли эканлиги, методологик мукамаллиги, детектив романлар тилининг социопрагматик аспекти ва гендер хусусиятларини аниқлашда амалда исботланган манбаларга таянилганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти келтирилган илмий-назарий хулоса ва тавсиялар, энг аввало, гендернинг тил ва нутқдаги ўрни масалаларини ёритишда муҳим аҳамият касб этиши, илмий таҳлил, назарий қараш ва усуллардан тилнинг бошқа бирликларини ўрганишда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти олинган хулосалардан олий ўқув юртларининг ўзбек ва инглиз филологияси, таржима назарияси йўналишларида “Ҳозирги ўзбек тили”, “Лингвимаданиятшунослик”, “Прагмалингвистика”, “Нутқ маданияти” фани дастури ва дарсликларидан лексикологияга доир мавзуларни режалаштириш ҳамда баён этишда манба вазифасини ўташи, гендерология соҳаси ходимлари учун детектив асарларнинг гендер хосланган луғатини тузиш имкониятини яратиши, тўпланган лингвистик воситаларнинг маъновий хусусиятларига оид назарий фикрлар лингвокультурологик ва прагматик воситаларни тадқиқ этиш доирасини кенгайтириши билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши.

Детектив романлар тилининг социопрагматик аспекти ва гендер хусусиятлари тадқиқи бўйича олинган илмий натижалар асосида:

ўзбек тилшунослигида детектив асарларнинг лисоний тадқиқига доир таҳлил ва хулосаларидан хулосаларидан ФА-Ф1-Г003 “Ҳозирги қорақалпоқ тилида функционал сўз ясалиши” мавзусидаги (2016-2020) фундаментал илмий лойиҳада фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлимининг 2021 йил 13 октябрдаги 17.01/248-сон маълумотномаси). Натижада тил ходисаларида лисоний ўзига хосликлар билан боғлиқ жиҳатларни аниқлаш ва шу асосда тил бирликларини таснифлашга доир қарашларни бойитиш имкони яратилган;

детектив романлар киёсланиши жараёнида ҳамда бадиий асарларнинг лисоний таҳлилида гендер ёндашувдан фойдаланиш матнининг социопрагматик қимматини очиб бериши мумкинлиги ҳақидаги илмий хулосасидан ФА-А1-Г007 “Қорақалпоқ нақл-мақоллари лингвистик тадқиқот объекти сифатида” мавзусидаги (2016-2020) илмий-амалий лойиҳада фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлимининг 2021 йил 13

октябрдаги 17.01/248-сон маълумотномаси). Натижада детектив романларнинг социопрагматик аспекти миллат руҳи, маданияти, онги ва дунёқарабини намоён этиши илмий асосланган;

ўзбек ва инглиз детектив асарлари тилининг қиёсий прагматик хусусиятларига оид илмий хулосалардан I-ОТ-2019-42 рақамли “Ўзбек ва инглиз тилларининг электрон (Инсон қиёфаси, феъл-атвори, табиат ва миллий тимсоллар тасвири) поэтик луғатини яратиш” мавзусидаги (2019-2020) фундаментал илмий лойиҳада фойдаланилган (Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг 2021 йил 23 октябрдаги 04/1-76-сон маълумотномаси). Натижада инсон қиёфаси, феъл-атвори ва миллий тимсоллар тасвиридаги ўхшашлик ҳамда фарқлиқлик жиҳатларини белгилаш ва тавсифлашни мукаммаллаштиришга эришилган;

ўзбек тилшунослигида ўзбек ва инглиз тилидаги детектив асарлар тилини қиёсий прагматик жиҳатдан таҳлили, хусусан эркаклар нутқида гендер фарқловчи лисоний воситалар таҳлили ва аёллар нутқида гендер ўзига хосликни кўрсатувчи лингвистик ходисаларни қиёсий ўрганишдаги хулосаларидан Ўзбекистон телерадиокомпанияси Қашқадарё вилояти телерадиокомпаниясининг “Маданий-маърифий ва бадиий эшиттиришлар” муҳарририяти томонидан Олтин воҳа дастуридаги “Тил-миллат кўзгуси”, “Мунозара”, “Адабий жараён” номли эшиттиришлар сценарийсини тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси Қашқадарё вилояти телерадиокомпаниясининг 2021 йил 14 январдаги 17-05/14 сонли маълумотномаси). Натижада эркаклар ва аёллар нутқининг лисоний ўзига хосликлари билан боғлиқ жиҳатларини аниқлаш муҳимлиги ҳақида радиотингловчиларга ахборот берилган ҳамда ушбу эшиттиришлар сценарийси мазмунан бойиган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 2 та халқаро, 3 та республика анжуманида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича 16 та илмий иш нашр этилган, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш учун тавсия этилган илмий нашрларда 8 та мақола, улардан 2 таси хорижий журналларда чоп қилинган.

Диссертациянинг ҳажми ва тузилиши. Диссертация кириш, уч боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловадан иборат. Ҳажми 140 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида мавзунинг долзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига боғлиқлиги кўрсатилган, мақсади, вазифалари берилган, объекти ва предмети тавсифланган, илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилинган, натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган,

жорийланиши, апробацияси, нашр этилган ишлар ҳамда диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг “Тилшуносликда бадий асарлар тилининг лисоний тадқиқи” деб номланувчи биринчи бобнинг “Жаҳон тилшунослигида детектив асарларнинг лингвистик ўрганилиши” деб номланган биринчи бўлимида жаҳон тилшунослигида детектив асарларнинг лингвистик хусусиятларини таҳлил ва тадқиқ қилиш тенденциялари XX аср иккинчи ярмидан бошлаб ўзининг янги босқичига кўтарилгани, камров ва илмийлик нуктаи назаридан кенгайиб бораётганлиги хақида фикр юритилган. Биринчилардан бўлиб фантастик детектив асарлар яратган Эдгар Аллан По инглиз адабиётида шу йўналишнинг отаси ҳисобланади. Унинг “Морг кўчасидаги котиллик” (1841)³⁵, “Мари Роженинг сири” (1842-43)³⁶ ва “Ўғирланган мактуб” (1845)³⁷ каби асарларидаги бош қаҳрамон изқувар Огюст Дюпен ақл-заковатини ҳайратланарли сюжет билан моҳирона уйғунлаштириши жозибали детектив ҳикояни қуриш режасини намоён этади. Понинг сентименталистик ёки дидактик йўналишини Артур Конан Дойл давом эттиради. Ҳар қандай бадий асар воқеликнинг бадий талқини бўлиб қолмасдан, ҳаётнинг ўзига хос фалсафий қонуниятларини акс эттирувчи залворли фикрларни ҳам ўртага ташлаши билан муваффақият қозонади. Бу борада ҳар икки муаллифнинг ўз услуби ва таянувчи омиллари бор. Пьюзо “Чўкинтирган ота”да кўплаб ҳикматли сўзларни асарда гоҳ қаҳрамонлар тили орқали, гоҳ ўз тилидан баён этган. Жумладан, Дон Корлеоне “*Friendship is everything. Friendship is more than talent. It is more than government. It is almost the equal of family*” (“Дўстлик ҳамма нарсадан улуғдир. Дўстлик истеъдоддан юқори туради. Дўстлик ҳар қандай ҳукуматдан кучлидир. Дўстлик ошладан сал настроқда туради”), дейди. Бу ҳикматли гап улуғ алломалардан ёки жавонмардлардан бирига эмас, мафия сардорига тегишли. Биринчи бобнинг “Ўзбек тилшунослигида детектив асарларнинг лисоний тадқиқи” деб номланган иккинчи параграфида бадий матнни лисоний жиҳатдан тадқиқ қилишнинг бошланғич даврларида лингвистик ҳодисаларни асослашга хизмат қилувчи восита сифатида қаралган бўлса, кейинроқ услубшунослик тамойилларига кўра текширилган асарлар кўпайди ва улар бадий матннинг лисоний таҳлили учун намуна вазифасини ўтай бошлади. Бадий матн жуда серкирра эканлиги сабабли уни турлича тадқиқ этиш мумкин. Яъни насрий асарлар матни “кайта-кайта кодланган” (Винокур Г.О.)³⁸, ўта мураккаб тузилишга эга бўлгани ҳолда ҳар хил лингвистик воситаларни ўз ичига олади. Тилшунос М.Ҳақимов илмий матн тадқиқига бағишланган диссертациясида “матн” атамасини “нутқ”, “контекст” каби бошқа лингвистик атамалардан фарқлаш лозимлигини таъкидлаб, нутқ оғзаки ва ёзма шаклларда намоён бўлишини таъкидлайди³⁹. Илмий адабиётларда

“контекст” атамаси нутқий вазият маҳсули деб кўрсатилади. “Контекст – бу бир лексик ёки грамматик бирлик асосида ифодаланган маъно ёки тушунчани ойдинлаштириш учун келтирилган, тузилган минимал нутқ бирлиги. Масалан, бўта сўзи туянинг боласини билдиради, аксар ҳолларда инсонларга нисбатан ишлатилади: *Ота, бу бўтангизга бир нима денг. Эсини йиғиб олсин. Орқалаб юрган гуноҳлари ҳам етарли, энди никоҳсиз хотин билан...*

– Бўлди қил, деяпман! – Икки ошнанинг баҳси чуқурлашиб, жанжалга айланиб кетиш эҳтимоли борлигини сезган Муҳиддин ота гапга аралашди: – Фолбинга бориш дуруст одат эмас, бўтам, фолбинга ишониш иймон сустигидан.

Кўпинча боблар ўз набираларига шу лексемани қўллашади. Бу сўз гендер хусусиятга ҳам эга, чунки кекса аёллар нутқида “бўтам”, “бўталогим” каби эркалаш сўзлари деярли қўлланмайди. Шунингдек, детектив асарларда кўпроқ жиноятчилар ҳаёти, уларнинг олами билан боғлиқ жиҳатларни тасвирлашга урғу берилса-да, дидактик ўринлар ҳам сезиларли даражада кўп ўринларда келтириб ўтилади. Матннинг ички томонини мазмун воситалар бирлаштириб туради. Масалан, Т.Маликнинг Асадбек тилидан айтиладиган кўплаб фалсафий фикрлари бугун оғиздан-оғизга ўтиб юрувчи афоризмга айланган. Ёки Марио Пузонинг Дон Корнели тилидан айтган “*an offer he can't refuse*” (у рад этиб бўлмайдиган таклиф) ва “*revenge is a dish that tastes best when it's cold..*” (Қасос – совуқлигида таъми/мазаси яхшироқ бўладиган таом) каби халқ онги ва нутқида ўрнашган фикрларини келтириш мумкин (М.Пузо. «Чўкинтирган ота»).

М.Мамажоновнинг тадқиқотида диалогик дискурсда унинг йўналишини белгилашда мулоқот тизимининг фаол унсурлари бўлган адресат ва адресантнинг хусусияти, кайфияти, ментал табиати муҳим ўрин тутиши таъкидланади⁴⁰. Зеро, улардан бири, яъни адресант коммуникатив таъсир вазифасини бажаради”. Ушбу тадқиқот ишида диалогик дискурсда қатор омиллар мулоқот сифати ва йўналишини белгилashi, улар сирасига интенционал аниқлик, муайян натижавий мўлжал, мулоқот анъаналарига риоя қилиш ва ҳоказоларни кўрсатиш мумкин эканлиги таъкидланади ва мисоллар детектив асарлардан олинади. Жумладан: “*Зелихоннинг лақаби “Академик” эди. Бунга сабаб – у пухта ўйлаб олиб, сўнг ишга киришарди. Унинг бошқалардан фарқи – одамлар руҳиятини, албатта, ҳисобга оларди... Бир кун Зелихон машинасини кириш мумкин бўлмаган кўчага бурди. Милиса таёгини кўтаргач, тўхтади-ю, тушмади. Милиса лапанглаб келиб, энгашини билан ойнани тушириб: – Ҳа, турибсанми, – деди. Милиса жавоб қайтаришга улгурмай яна савол берди: – Лейтенант қани? – Собировми? – деди милиса йиғит талмовсираб. – Менга учрашсин. Зелихон шундай деб машинани юргизди. Милиса эса гарданини қайчиб қолаверди... Зелихон қаҳ-қаҳ отиб кулди: – Буларда нима кўп, лейтенант кўп...”* (Т.Малик, Шайтанат)”.
40)Мамажонов А. Текст лингвистикаси. Ўқув қўлланмаси. – Тошкент, 1989. – 42 б.

³⁵Published in *Graham's Magazine*.

³⁶Published in *Ladies' Companion* in three installments. November and December 1842 and February 1843.

³⁷It first appeared in the literary annual *The Gift for 1845*.

³⁸Винокур Г.О. Об изучении языка литературных произведений. – М., 1959. – С. 247.

³⁹Ҳақимов М. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини. ДДА. –Тошкент, 2001. – 50 б.

Бобнинг сўнги “Детектив асарлар тилини соcioпpагмaтик вa гeндeр аспeктлaрдa ўргaниш зaрурaтлaри” бўлмида детeктив асарлар тилининг соcioпpагмaтик хaмдa гeндeр хусусиятларини очиб бeриш oркaли икки тил, мaдaният вa жaмийят эгaлaри тилигa хoс бўлгaн умумийлик вa хусусийликларни aниқлaштириш мухим вaзифaлардaн сaнaлaди. Хaлк хaётидaги ўзигa хoсликларни кузaтиш учун, энг aввaлo, шу хaлкнинг ўзигa хoс урф-oдaтлaри тўғрисида тaсaввургa эгa бўлиш кeрaк. Мaсaлaн, хaлкимиздa шундaй бир oдaт бoр, бу oдaтгa хoзир хaм кўп жoйлaрдa aмaл килинaди: эркaк киши хотинигa мурoжaат қилгaндa, уни тўнгич фaрзaндининг нoми билaн чaқирaди. Шу ҳoлaтни биз “Ўтгaн кунлaр” асaридa хaм кузaтaмиз: *Мeн сизгa aйтиб қўй, Қумуш, – дeб турaр экaн, қутидoр Oфтoб oйимгa, – бу кунгa бир мeҳмoн aйтгaн эдим (A.Қoдирий. Ўтгaн кунлaр)*. Тaхлилгa oлингaн мисoлдa кoммуникaнтлaр нутқидaги соcioл мeнтaл хусусиятлaр билaн биргa улaрнинг мулoқoтдaн мaксaди, ҳoлaти, вaзияти кaби пpагмaтик oмиллaр дискурcгa сезилaрли тaъсир қилaди.

Адабий мaтнни идрoк этишни пухтa ўргaниш кeрaк. Шу мaксaддa нутқнинг бу турини учун мaвжуд бўлгaн мaзмун ифoдaсининг умумий кoнуниятлaри билaн тaнишиш лoзим. Шуни унутмaслик кeрaкки, адабий мaтн мaзмунининг уч туригa мaълум дaрaжaдa мoс кeлaдигaн мaтнни идрoк этишининг уч дaрaжаси мaвжуд. Биринчи дaрaжaдa aниқ мaзмун идрoк килинaди (бeвoситa ифoдaлaнaди), иккинчисидa – имплицит (чукyр, бeвoситa ифoдaлaнмaйдигaн; сyбтeкcт), учинчисидa – эстетик (бaрчa сaнъaт асарларигa хoс бўлиб, гўзaллик туйғусигa тaъсир қилaди). Мaтннинг бу идрoкини ўргaниш учун мaтнни тaшкил этaдигaн бaрчa бирликлaргa эътибoр қaрaтaдигaн лингвистик тaхлил aлoхидa aҳaмийaтгa эгa, бу шубҳасиз, эстетик мaзмунни eткaзишгa ёрдaм бeрaди. Имплицит вa эстетик мaзмунни ифoдaлaшгa ёрдaм бeрyвчи бaрчa тил вocитaлaри тaсoдифий эмaс, бaлки тизимлидир. Улaрни икки гyрyхгa бўлиш мyмкин:

1. Тил бирликларининг сифат хусусиятларига оид вocитaлaр.
2. Тил бирликларининг мaтндaги микдopий мyнoсaбaтлaри билaн бoғлиқ вocитaлaр.

Сифат хусусиятларигa кўрa, бир бирликни бoшкa бир қaтoр бир хил бирликлaрдaн ажрaтиш, яъни тил тизимининг пaрaдигмaтик мyнoсaбaтлaридaн фoйдaлaнишни нaзaрдa тyтaдигaнларини эътибoргa oлиш лoзим. Бу хусусиятлaр уч ҳoлaтдa сoдир бўлaди. Биринчидaн, бир бирлик нейтрaл тил мeъёригa нисбaтaн бирoр жихaтдaн бeлгилaниши мyмкин, яъни фyнкциoнaл-стилистик ёки эmoциoнaл-экспрeссив рaнггa эгa бўлиши, фoйдaлaниш дoнpаси билaн чeклaниши ёки пaссив фoндгa мaнсyб бўлиши вa ҳoкaзo. Ҳoзиргaчa соcioлoглaр чeклaнгaн мaтeриaллaр, oдaтдa aнкeтaлaргa жaвoблaр учун сифaтли кoнтeнт тaхлилдaн фoйдaлaнaдилaр. Мaълyмки, адабий асарнинг тaъсир кyчи вa мyaллиф мaҳoрaтини пoэтикaнинг энг асосий yнсyри бўлгaн бaдий нутқкa вa yслyбгa бoғлиқ рaвишдa тaдкик этиш яхши сaмaрa бeрaди. Чyнки ижoдкoр сўз вocитaсидa oбрaз ярaтaди, эпик тaсвир вa бaдий ифoдaнинг aниқлиги aдиб қўллaгaн oригинaл сўз хaмдa ибoрaлaргa

тегишли бўлaди. Зeрo, адабийeтшyнoс oлим Йўлдoш Coлижoнoв жyдa ўринли тaъкидлaгaнидeк: “Boкeaлaрни тaсвирлaшдa кaҳрaмoнлaрнинг тaбиaтигa мoс кeлaдигaн бaдий нутқ шaкли чинaкaм сaнъaт асарининг гўзaллигини тaъминлoвчи кўзгy хисoблaнaди. Уни тўғри тaнлaй билиш эcа ёзyвчининг мaҳoрaтигa бoғлиқ”⁴¹.

Шу мaълyмoдa, ўзбeк тилигa мaҳoрaт билaн тaржимa килингaн “Чўкинтиргaн oтa” рoмaнининг тили рaвoн вa вoкeaлaр ривoжидaги шиддaт ўкyвчи эътибoрини ўзигa тoртиб тyрaди. Пузoнинг Дoн мaфияси учун “godfather” – “чўкинтиргaн oтa” aтaмaсини ихтирo қилиши, Дoн Кoрлeонe ўз oилaси вa унинг кeнг жинoят oилaсини тaшкил eтyвчи oдaмлaр yстидaн пaтриaрхaл ҳoкимиятни кaндaй қўллaшини ифoдaлaш учун чўкинтиргaн oтaнинг руҳий рoлигa ишoрa қилaди. Кoрлeонeнинг oбрўси шундaйки, бoшкaлaр уни Хyдo билaн солиштирaди. Жeк Boлтc Дoнни “ўз Хyдocи” дeб хисoблaйдигaн. Мaйкл Кoрлeонeнинг тaъкидлaшичa, oтaси Хyдo кaби хaммa нaрсaни шaхcан кaбyл қилaди (“takes everything personal. Like God”). Фoнтeйннинг aйтишичa, Дoнни ғaзaблaнтириш хyдoни ғaзaблaнтиришгa ўхшaйдигaн (“like getting sore with God”). Aббaндaндo, эски кoнсиглиeр, хaттo Дoндaн уни ўлимдaн кyткaришни сўрaйдигaн. Бу илoхий тaққoслaшлaр Кoрлeонeни бaрчa пaтриaрхaл шaхслaрнинг энг кyдрaтлиси билaн бoғлaйдигaн. “Шaйтaнaт” асaри эcа тили вa yслyби жихaтидaн рaнг-бaрaнг, yндa бoшкa адабий тур вa жaнрлaргa хoс yнсyрлaр кoришқик ҳoлдa кeлaди. Б.Хoлиқoвнинг тaдкикoт иши гaрчaндa адабийeтшyнoслик нyқтaи нaзaридaн oлиб бoрилгaн бўлсa-дa, тилшyнoсликкa oид ўринли тaхлиллaр хaм yчрaши билaн aлoхидa aҳaмийaтгa эгaдир.⁴² Мaсaлaн, “Шaйтaнaт” мyaллифи жинoят oлaми вaкиллaрининг тилини яхши ўзлaштиргaни кузaтилaди. У жинoятчилaр тилидaн чикaётгaн сўзлaрни шу қaдaр ўринли тaърифлaйдигaн, ўкyвчи aйтилaётгaн сўзнинг мaълyмoсини aнглaш бaрoбaридa ёзyвчининг этикет чeгaрaсидaн чикмaгaнигa хaм гyвoҳ бўлaди. Мaсaлaн, *Кecaкпoлвoн Мaҳмyднинг Aсaдбeк кaсaлини yндaн яширгaнини билиб қoлгaнидaн кейин ғaзaбгa мингaн ҳoлaтидa ўз йигитлaригa дyқ yриб сўкингaнини ёзyвчи бyндaй тaърифлaйдигaн: – Ҳў, aммaмнинг бyзoғи, нимaгa aнқaяcан?! – сaвoл қyрyқ бўлмaсин, дeб йигитлaрнинг oнaлaрини бир сидрa “эcлaб”, “ўқиб тaшлaгaч”, сaл ҳoвyри пaсaйиб, яқиндa кaрaмлaри йигиштириб oлингaн, энди мoллaргa рoҳaт бaхш eтaётгaн дaлa сaри юрди. Кўриниб тyрибдики, Кecaкпoлвoннинг oғзидaн чикқaн гaплaрни кeнг ўкyвчилaр oммaсигa ҳaвoлa этиб бўлмaйдигaн. Мyaллиф унинг нимa гaплaрни aйтгaнини ифoдa этишнинг йўлини тoпa олгaн.*

Детектив асарлар тилининг лингвистик хусусиятларини турли хил аспектига кўра тaдкик этиш, бу бoрaдaги нaзaрий вa илмий мyлoҳaзaлaрни тaхлилий вa тaнқидий асoсдa ўргaниш, жyмлaдaн, детектив асарлар тилининг

⁴¹ Coлижoнoв Й. Мўъжизaлaр сeҳри. – Тoшкeнт, 2013. – Б. 26.

⁴² Хoлиқoв Б. Детектив рoмaнлaрдa вoкeликнинг бaдий тaлкини тизимли мoдeллaштириш (Мaриo Пьюзoнинг “The godfather” вa Тoхир Мaлиқнинг “Шaйтaнaт” асарлaри мисoлидa). Филол. фaн. фaлсaфa д-ри (PhD) дисc. – Тoшкeнт, 2018.

социопрагматик ҳамда гендер хусусиятларини очиб бериш орқали икки тил, маданият ва жамият эгалари тилига хос бўлган умумийлик ва хусусийликларни аниқлаштириш муҳим вазифалардан саналади. Детектив асарни тушуниш китобхондан синчковлик, мантиқий мулоҳаза, интуитив фарз ва изчилликни, шу билан бирга, асар тилига хос социопрагматик жиҳатларни тўғри талқин қила олишни талаб этади. Бу нуктада асар қаҳрамонларига хос гендер хусусиятларни ўрганиш ҳам воқеликнинг китобхон онги остида реаллашувига ва яхшироқ тушунилишига ёрдам беради.

Ўзбек менталитетига эркак киши ўз аёлига сенлаб ёки сизлаб мурожаат қилади. Асадбек хотинига сенлаб гапирди. Эркаклар ўз аёлларига баландроқ оҳангда гапириши, баъзан сўкиниш ҳолатлари ҳам учраб туради. Бу эса муҳит, тарбия ва фаросат билан боғлиқ масалалар. Бадиий асарда муаллиф қаҳрамоннинг кимлиги, асл қиёфаси ва мақсадини намоён қилиш учун шундай “гапиртиради”. Жумладан:

Манзура бошини эгиб, йиглаб юборди. Асадбек, шу пайтгача хотинини чертмаган одам, тарсаки қўйганини ўзи ҳам сезмай қолди.

– Гапир, деяпман!

Ўзини қўлга олиш учун Манзурага шу тарсаки кифоя эди.

– Менгина ўлай... қизингиз... айтолмайман, دادаси...

– Гапир, бугиб ташлайман, — Асадбекнинг овози таҳдидли, бу шунчаки бир нўписага ўхшамас эди.

– Қизингизни бир аҳволда ташлаб кетишди.⁴³

Кўриниб турибдики, эркак кишининг аёлига муносабати жуда қўпол. Бу бевосита нутқ шароити, содир бўлган воқеанинг дахшати, оилада аёлнинг ҳурмати хаминқадар эканлиги билан белгиланади. Ўзбек аёлининг табиатидаги итоаткорлик, ҳар қандай вазиятда ҳам эрга ҳурмат саклаш кераклиги бу каби қўпол муомалага сабр қилишга сабаб бўлган.

Шу ўринда факат аёллар нуткида учрайдиган бирликларнинг қўлланиши мазкур асарда гендер ўзига хосликлар мавжудлигини кўрсатади. Масалан, “менгина ўлай” ифодаси ўзбек нуткида факат аёллар томонидан қўлланади.

Диссертациянинг “Детектив асарлар тилининг социопрагматик тадқиқи” деб номланувчи иккинчи бобининг “Детектив асарлар тилининг прагматик хусусиятларини таҳлил қилиш” деб номланган биринчи бўлимида детектив асарларнинг тил хусусиятларини таҳлил ва тадқиқ қилинган, детектив асар тилининг прагматик хусусиятлари ёритилган. Прагматик таҳлил объекти сифатида детектив асар контексти олинади ва таҳлил жараёнида асар матнига хос муайян лингвистик хусусиятлар ўрганилади. Бу бирламчи ўринда тилнинг прагматик хосса ва хусусиятларига тўхталиб ўтиш ва у асосида детектив асарларнинг тегишли тил элементларини таҳлил қилиш ҳамда фикрларни мисоллар ёрдамида очиб беришни талаб қилади.

⁴³ <https://forum.ziyouz.com/index.php>

Прагматизм нуктаи назаридан билиш объектлари амалий масалаларни ҳал қилиш чоғида билиш ҳаракатларининг келиб чиқиши учун сабаб мақомига эга. Бошқача айтганда, билиш объектлари ва билиш ҳаракатлари сабаб-оқибат диалектикасини ўзида акс эттиради. Масалан, “Шайтанат” ва “Чўқинтирган ота” детектив асарлари такқосланганда, Тохир Маликнинг сюжет баёни, воқеаларни ўзаро боғлаш, асар композициясига дахлдор муҳим бир хусусиятни алоҳида таъкидлаш ўринли бўлади. Бу жиҳат муаллиф-ровийнинг сюжет воқеалари орасида пайдо бўлиш ходисасидир. Бу илмий-назарий тезисга доир бир мисол келтирамиз: *Сезиб турибман. Сиз бу гапларимга унчалик ишонмадингиз. Одамни ўлимга ҳукм этганида юраги жиз этиб қўймайдиган Асадбекнинг уйда мусулмоншева бўлиши сиз учун галати туюлиши мумкин. Лекин мен сизга Асадбекнинг онаси ҳақида ҳали сўзлаганим йўқ. Биринчи шахс номидан сўзлаётган одам асардаги бошқа бирорта қаҳрамон, деб ўйлаш ноўрин.*

Марио Пьюзо асардаги Макклоски тимсолида давлат хизматида бўла туриб, нопок йўллар билан фаровон ҳаёт кечиришни ният қилган кимсаларнинг асл қиёфасини очиб бериб, бу ҳолатнинг илдизи ижтимоий муаммоларга – жамиятда тизим сифатида шаклланган қонуний асосдаги ноқонунийлик эканини фош этади. Асосий сюжет чизиғи ёрдамчи образлар, эпизодик воқеалар билан бойитилади. Айрим вазиятларда сюжет динамикасини таъминлайдиган жумла ёзилиб, аввал унинг тафсилоти ёки кейинги режаларга ишора қилинади. Масалан, ўз уйида мажлис ўтказган Дон Корлеоне “*I want a little peace, a little quiet and tranquillity for my old age*” (“Қариган чоғимда тинчлик ва хотиржамликда бегалва яшамоқчиман”), деб ниятини айтади.

Прагматика атамаси “Сократдан олдинги даврларда ҳам қўлланишда бўлган ва кейинчалик уни Ж.Локк, Э.Кант каби файласуфлар Аристотелдан ўзлаштирганлар. Фанда прагматика илмий оқим сифатида XIX асрнинг 70-йилларида АҚШда шаклланган бўлиб, асосий тамал тоши Ч.Пирс томонидан қўйилган. Ч.Пирс ғоялари эса унинг салафлари бўлмиш У.Жемс, Ж.Дьюи, Ф.К.Шиллер, Ж.Г.Мид, Ч.И.Моррис каби ўз даврининг етакчи назариётчи прагматиклари томонидан ривожлантирилган.

Детектив асарларда ибора, мақол, тўлиқсиз гап, аргумент, жаргон, кодлаштирилган лисоний бирликлар фаол учрайди. Қуйида Тохир Маликнинг “Шайтанат” асарида олинган баъзи мисоллар воситасида юқоридаги фикрларни далиллашга ҳаракат қиламиз.

Қуйида келтирилаётган дискурс намуналари асардаги дин уламолари ва домлалар нутқидан олинади.

– Сали ота, сиз шу гапларга ишондингизми? Ҳукумат бузаман деса, мендан сўраб ўтирарканми? Мен ҳукуматга кимман? Ҳеч кимман! Одамлар гапираверади-да.

– Одамлар аҳмоқ эмас, бўлар-бўлмасга гапираверишмайди, – деди Жўра чўлоқ. – Сизнинг кимлигини биламиз. Қаёққа қўл узатсангиз этади.

Ушбу парчада “қўл узатсангиз етади” шаклдош ибора ҳисобланади. Гапда кўчма маънода қўлланган иборанинг семантик мазмуни контекстагина юзага чиқади. Ушбу гап сизнинг кимлигини биламиз жумласидаги маънони тўлдириб, изоҳлаб келади. Ушбу парчадаги умумий гап мазмуни шу икки ифодавий бутунлик орқали прагматик нуктаи назардан воқеланади. Ушбу келтирилган дискурснинг айнан диний уломага нисбатан айтилиши матн мазмуни янада очиқ беради ва матннинг социопрагматик жиҳатдан янада батафсилроқ таҳлил қилинишига йўл очади. М.Ҳакимовнинг “Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини” мавзусидаги докторлик диссертациясида ўзбек тилшунослигида лингвистик прагматикага оид назарий масалалар биринчи марта монографик аспектда тадқиқ этилди⁴⁴. Социопрагматика ва прагмалингвистика соҳасида ўрганилган билимлар нутқий фаолиятга оид ижтимоий нормаларни тилдан фойдаланиш амалиётига татбиқ қилишга ёрдам беради ва турли хил контекстларда тилдан тўғри фойдаланишни таъминлайди. Адабий матнда жаргон сўзларининг ишлатилишига мисол сифатида “Шайтанат” асари қаҳрамонлари нутқидан таниқли ибораларни ёдга оламиз: *Қоронғиликни титратиб чиққан Асадбекнинг қаҳрли овози орага тушган бир дамлик сукутни бузди.*

— *Менинг қўлларим ажсиб-бижиб ётибди. Сендан дурустроқ қўл ҳам чиқмайди. Сен... ашулангни билсанг бас. Бошқа ишларга тумшугингни суқма. Элчин Асадбекнинг сенсиранишига ўтганидан билдики, у газаб отига минди.*

— *Сен мол эмассан. У ёқдан бурнингни оқизиб келмагансан. Тишингни қайраб юрибсан.*

Матнда ажратиб кўрсатилган лисоний бирликлар детектив асар матнида ўзининг ифода хусусиятларини ўзгартиради, яъни вазиятга мослашади. Масалан, *қўл, у ёқ* сўзлари факат жиноят олами вакилларига тушунарли бўлиб, қизиқишлари бир бўлган катлам доирасида ишлатилади. Баъзи илмий адабиётларда жаргон ва аргó ўзаро фаркланмайди. Лекин бу икки термин тилшуносликда алоҳида белгиларга эга саналади.

Иккинчи бўлимининг учинчи параграфи “Ўзбек ва инглиз детектив асарлари тилининг киёсий прагматик тадқиқи” деб номланади. Тиллар ўзига хос ментал хусусиятларга эга бўлади. Прагматик муҳитнинг таркибий элементлари миқдоран ранг-баранглиги ва кенг камровилиги билан ажралиб туради. Шахс, вазият, шароит орасида шахс омили, коммуникантларнинг табиати ва мавқеи, ўзаро муносабати кабилар муҳим аҳамиятга эга саналади.

Диссертациянинг “Детектив асарлар тилининг гендер хусусиятлари” деб номланувчи III бобнинг “Ўзбек ва инглиз детектив асарлари тилининг гендер ўзига хосликлари” деб номланган биринчи бобида тилшуносликда гендер тадқиқотлари (гендерология) — “гендер” тушунчасига қаратилган илмий тадқиқотларнинг янги фанлараро соҳаси сифатида аёллар ва эркакларнинг ижтимоий, психологик ва маданий жиҳатдан ўзига хос

хусусиятларини ўрганиш мақсад қилинган. Яъни тилдан фойдаланувчиларнинг жинсига кўра эмас, балки ўша гендер хусусиятнинг тилдан фойдаланишдаги роли ва аҳамиятига мувофиқ тадқиқ этишга эътибор қаратилади.

XX асрнинг 60-70-йилларида Ғарбда хотин-қизлар ҳаракати кенг тарқалиши натижасида тилшунослик кўпгина ижтимоий фанлардан ташқари гендер тадқиқотлари билан боғлиқ фанлар доирасига ҳам кира бошлади⁴⁵. Вақт ўтиши билан тил ва алоқа соҳасидаги гендер тадқиқотлари соҳа мутахассислари эътиборини тобора жалб қилди. Рус тилшунослигида мустақил илмий йўналиш — гендер лингвистикаси деб аталадиган лингвистик гендерология ҳам шаклланди.

Бу йўналишда илк тадқиқотлар таниқли тилшунослар Е.И.Горошко⁴⁶, Е.А.Земская⁴⁷, В.Н.Телия⁴⁸, Т.Б.Крючкова⁴⁹, А.В.Кирилина⁵⁰ ва бошқалар томонидан тайёрланган эди⁵¹. Тил воситаларини танлашда турли омиллар каби жинснинг ҳам қандай таъсир кўрсатишини ўрганиш тилшуносликда янги тадқиқот соҳаси ҳисобланади. Бизнингча, бадий асар тилини гендер жиҳатдан тадқиқ этиш орқали тилдан фойдаланишда индивидуал танловда гендер хусусиятнинг ўзига хослиги намоён бўлади, ўша гендер хусусиятни икки тил доирасида тадқиқ қилиш эса унинг лингвомаданий жиҳатларини очиқ беради.

Учинчи бобнинг иккинчи бўлими “Аёллар нутқида гендер ўзига хосликни кўрсатувчи лингвистик ҳодисалар” деб номланади. Аёл мулоқот услуби субординацияли ёки ижтимоий жиҳатдан керакли хулқ-атвор стратегиялари билан тавсифланган шахслараро муносабатлар билан боғлиқ бўлиб, бу аёлнинг сезига кўпроқ таянишини кўрсатади. Аёл нутқида epithets ва хиссий қўшимчалардан фойдаланиш доимий ҳодисадир. Аёлнинг нарса ва ҳодисаларни баҳолаш учун ўз тизими мавжуд. Ҳар қандай, ҳатто энг кичик тафсилот ҳам баёнотга ўзига хос хусусият кўрсатади, ҳозирги ҳолатни ва бу вазиятда аёлнинг хиссий характери тўғри етказишга ёрдам беради.

“Гендер” атамаси “аёл”га қарши “эркак”нинг ижтимоий, маданий ва психологик жиҳатларини тасвирлаш учун ишлатилган, яъни жамиятда инсонларни аёллар ва эркаклар сифатида белгилайдиган ўзига хос, керакли бўлган хусусиятлар, меъёрлар, стереотиплар ҳамда ролларни шакллантирадиган барча нарсани англатади. Аёллар нутқида ундов сўзлар ҳам кўп қўлланади, айниқса, эр-хотин муносабатларида ўзбек аёллари

⁴⁵Грегориан А.А. Состояние и перспективы тендерной лингвистики на западе в конце XX — начале XXI веков: Автореф. дисс... канд. юр. наук — Волгоград: ИГУ, 2005. — Б. 2.

⁴⁶Горошко Е.И. Гендерная проблематика в языкознании; <http://www.owl.ru/win/books/articles/goroshko.htm>

⁴⁷Земская Е.А. Словообразование как деятельность. — М.: Наука, 1992. — 221 с.

⁴⁸В.Н. Телия. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. — М.: Наука, 1986. — 143 с.

⁴⁹Т.Б.Крючкова. Основные направления западноевропейской социолнгвистики. Германия. Испания. — М.: Наука, 1991 (в соавторстве с Б.П.Нарумовым)

⁵⁰Кирилина А.В. Категория gender в языкознании. — С. 15-20; Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. — М.: Высшая школа, 1999. — С. 24.

⁵¹<https://cyberleninka.ru/article/n/kommunikativno-pragmaticheskie-aspekty-proyavleniya-ekspressivnosti-v-muzhskih-i-zhenskikh-korotkih-elektronnyh-soobscheniyah>.

⁴⁴Ҳакимов М. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини: Филол. фан. докт. ... дисс. — Тошкент, 2001. — 283 б.

вокеага ёки фикрга нисбатан туйгуларини билдириш билан кифояланиб қолади баъзан:

“...сўраса... амласиникида эди, де.

– Вой... – Манзура эрига ажабланиб қаради. – Аммаси йўқ-ку?

– Ҳе ношуд, – Асадбек шундай деб гўжинди. “Бу лалайган хотин эплаб бир баҳона тополмаса...” – аммаси бўлмаса... кўчада машина сал туртиб кетибди, де, касалхонада экан, де... Бор... Тўхта, ким билан келдинг?

– Жамшид билан.

– Сени ташлаб, Жалилни олиб келсин (Т.Малик. Шайтанат).

“Аёл луғат бойлиги ўз хажми жиҳатидан нисбатан кичикроқ бўлиб, аёл киши луғатнинг ўзагидан (сўз туркумининг белгиланган қатлами), яъни нутқда юзага келиш частотаси юқори бўлган лексик бирликлардан фойдаланади”. Инглиз тилидаги матнларда ҳам аёлларнинг ўзига хос ифода воситалари яққол сезилиб туради. Айниқса, *Miss, Mrs, she, her* каби сўзлар инглиз матнларида сўзловчининг жинсини ёки ижтимоий ҳолатини дарҳол англатади:

“Yes, certainly.”

“Thank you, Miss Turner. You have been of assistance to me.”

“You will tell me if you have any news to-morrow. No doubt you will go to the prison to see James. Oh, if you do, Mr. Holmes, do tell him that I know him to be innocent.”

“I will, Miss Turner.”

“She kissed him good-bye before she left. Outside the house the air was already getting warm. The summer sun rising in the east was red. Kay walked to where her car was parked near the gates of the mall. Mama Corleone, dressed in her widow black, was already sitting in it, waiting for her. It had become a set routine, early Mass, every morning, together.

Kay kissed the old woman's wrinkled cheek, then got behind the wheel. Mama Corleone asked suspiciously, “You eata breakfast?”

“No,” Kay said.

The old woman nodded her head approvingly.”

Оғзаки ва ёзма нутқ ҳосил қилишда ҳам гендер омили тил воситаларини танлаш ва бирлаштиришга бевосита таъсир кўрсатади. “Бу тил сатҳида намоён бўладиган эркак ва аёл нутқи ўртасида маълум фарқлар мавжудлигини, яъни сўз бойлиги (эркаклар ва аёллар луғатини ташкил этиш хусусиятлари), фонетика, морфология, имло, синтаксисда аҳамиятли эканлигини таъкидлайди”⁵².

Гендер стереотиплари кўпинча ижтимоий нормалар сифатида фаолият кўрсатади. Бу хусусият детектив асарларда ҳам яққол кўринади. Асар қаҳрамонларининг коммуникатив позициясида гендернинг ижтимоий нормалари воқеланади. Тартибга солиш ва ахборот босими бизни гендер меъёрларига риоя этишга мажбур қилади. Ижтимоий маъқуллаш ва ижтимоий норозиликка йўл қўймаслик учун гендер ролларини мослаштиришга ҳаракат

қилганимизда, тартибга солиш босими қўл келади. Биз шундай маданиятда яшаймизки, эркаклар баъзи нарсаларни, аёллар эса бошқасини бажарадилар, бу ерда гендер фарқлари табиийдир; шунинг учун биз гендер ролларини қабул қиламиз ва уларга риоя этамиз⁵³.

Детектив асарлар матнининг турли гендер даражалари эркак ва аёл нутқини лингвистик, стилистик таҳлил қилишда кўринади:

– Мана, ошина, – деди у қулиб, – шу оромгоҳда давлатнинг текин овқатини еб ётибман. Беш кун ишламаймиз, икки кун дам оламиз. Келажаги порлоқ ҳаваскор жиннилар юксак онглилик намуналарини кўрсатмоқдалар. Ҳалигача бирорта дўхтирни еб қўйишгани йўқ, – у шундай деб табиббошига қараб қўйди. – Мен бу ерда дунёнинг тузилиш формуласини ишлаб чиқдим. Биргина масала қолди: шу опамни сўйсам, неча кило гўшт бераркин? Чамамда етмиш кило. Нима дейсан? Қалла-пачалари бунга кирмайди. У шундоқ деб дўмбоққина, оппоққина табиббошига кўзларини лўқ қилиб олди. Элчин унинг бу аҳволига ишониб-ишонмай бир оз ўзини йўқотди. Сўнг табиббошига қараб, илтимос қилди:

– Мен ошнам билан гаплашиб олай, малол келмаса сиз чиқиб туринг.

Табиббоши малол келганини яширмай чимирилиб қўйди. Элчин бунга сезиб энди қатъийроқ, буйруқ оҳангида деди:

– Сиз ҳужжатларни тўғриланг. ҳозир кетамиз.

– Мен дарров чиқара олмайман, яхши йигит. Маслаҳатлашиб олишим керак.

– Маслаҳат пишган! – деди Элчин овозини бир парда кўтариб. – Асадбек иккита гапни ёқтирмайди (Т.Малик, “Шайтанат”).

Учинчи бобнинг учинчи бўлими “Эркаклар нутқида гендер фарқловчи лисоний воситалар таҳлили” деб номланади. Детектив асар қаҳрамонларининг сюжетдаги фаоллиги ва иштироки гендер нуктаи назаридан таҳлил қилинганда, кўпинча эркаклар образи аёлларга нисбатан устун эканлиги маълум бўлади. Эркакларнинг ўзаро ёки аёллар билан кечадиган нуткий коммуникация жараёнида уларга хос бўлган эмоционал ҳолатлардан хоилилик ва унинг таъсир доирасига тушиб қолмаслик, диалогик дискурсдаги дадиллик ва ҳозиржавоблик, сўкинши сўзларидан фойдаланиш частотасининг кўплиги ва бошқа бир қанча лисоний хусусиятлари билан ажралиб гендер карама-қаршилиқ нуктаи назаридан фарқ қилади.

Гендер омиллари тил воситаларини танлаш ва бирлаштиришга бевосита таъсир этади. Бу тил сатҳида намоён бўладиган эркак ва аёл нутқи ўртасида маълум фарқлар мавжудлигини кўрсатади. Детектив асарлар матнининг гендер хусусиятини аниқлаш учун аёл ва эркак нутқини лисоний жиҳатдан киёсий таҳлил қилиш лозим:

Анвар бир қарорга кела олмай доғда эди. Шу боис бошини кўтариб ўйчан кўзларини дўстига қадади.

⁵³ Берн Ш. Гендерная психология. Законы мужского и женского поведения / Шон Берн. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2007. – 320 б.

⁵² Хрестоматия по курсу “Основы гендерных исследований” И.Чкалова. – М.: МЦГИ, 2000

– Сенинг орқанда тоғ бўлиши керак. Мен... афсус, тоғ эмасман. Бир тошчаман. Ҳаёт мени эрмак қилиб ўйнаб, истаган пайтда улоқтириб ташлаши мумкин. Менга ишонма.

Аёл учун, конда тарикасида, асосий кўркув – бу ёшликни сақлаб қолмаслик. Маълумки, аёллар кексаликдан кўркишади ва унинг келишини иложи борича кечиктиришга ҳаракат қилишади. Таҳлилга тортилган асар романи қахрамони ҳам бундан мустасно эмас. У онгсиз равишда қариганидан сўнг энди ажойиб кўринмайди ва карама-қарши жинсга жозибатор кўринишни тўхтатади, деб кўркади.

– *You must never get older. Do you think the same about me? Do you think about this at all?*

– Сиз ҳеч қачон қаримаслигингиз керак. Мен ҳақимда ҳам шундай деб ўйлайсизми? Бу ҳақда умуман ўйлаяпсизми?

Китоб қахрамони ташқи кўриниши ҳақидаги ҳар қандай изоҳга сезгир. У ўзида ўзгарган ҳар бир тафсилотга кизикади.

– *You look a bit different. What's been happening to you?*

– *What makes me look so different? Am I taller, fatter, wider?*

– *No, it's very subtle.*

Аёл ҳар доим ташқи кўриниши ҳақида жуда ташвишланади. Шунинг учун у кўпинча бошқалардан ўзининг ташқи кўриниши ҳақида нима деб ўйлашларини билишга ҳаракат қилади.

– *You look lovely. That's a nice outfit.*

– *You never noticed. It's terribly smart.*

Қандай кўринишга эга бўлганлиги ҳақидаги саволни сўраб, илтифот эшитишни истаган аёл, аслида, бунинг аксини айтади.

– *Do I look horrible.*

Эркакнинг жавоб бериши даргумон. Албатта, у “Ҳа, сиз дахшатли кўринасиз” демайди. Аёл буни билади, лекин шунга карамай, ўзининг гўзал эканлигига яна бир бор ишонч ҳосил қилиш учун бу саволни беради.

Шундай қилиб, битта эркакдан ҳафсаласи пир бўлган қизнинг бошқаларга ишониши қийин. Бир марта тушунмовчилик ва ишончсизликни бошдан кечиргандан сўнг иккинчисини танлаш қийинроқ бўлади.

Аёллар нутқи юкламалар ва сўроқ олмошлари тез-тез ишлатилиши билан характерланади. Масалан: *Дилфуза уни жилмайиб қарши оларди. Ҳозир маҳзун бир аҳволда. “У ҳам ухламаганга ўхшайди”, деб ўйлади Асрор. Бош иргаб саломлашди. Худди уришиб қолгандай индамасдан юришди.*

– *Энди нима бўлади?* – деди Дилфуза паст овозда.

Асрор унга бир қараб олди, аммо жавоб қайтармади.

– *Қамариддин бошламагандайди...*

– *Қамар бошламади, нимага ўзи пичоқ чиқаради!* – деди Асрор жаҳл билан. – *Сен.. кеча у ерда йўқ эдинг, билдингми?*

– *Сиз-чи?* – *Дилфуза Асрорнинг билагидан ушлаб тўхтатди.*

– *Сиз-чи?*

– *Мен... билмадим...*

– *Сиз ҳам йўқ эдингиз. Бирга... кинода эдик. Гувоҳларим бор.*

– *Гувоҳ?*

– *Ҳа, дадамга кинода эдик, деганман. Тасдиқлашлари мумкин (Т.Малик, Алвидо болалик).*

Детектив асарларда аёллар образи камроқ учрайди. Матнлар таҳлилидан аёллар кириш ва ундов сўзлардан кўп фойдаланишини кузатиш мумкин:

Эшикни Дилфуза очди.

– *Аъзамхонова сеникидан чиқдимми?* – деб сўради Асрор.

– *Ҳа...* – *шундай деб Дилфуза ерга қаради, – тез-тез келадиган бўлиб қолган.*

– *Тез-тез? Нимага айтмовдинг?*

Дилфуза жавоб ўрнига елка қисди.

– *Нимага келади?*

– *Билмадим... дадам... унга уйланадилар, шекилли?*

– *А? Ўзлари айтдиларми?*

– *Ҳа. Бизга раҳми келаетганмиш.*

– *Ўша хотинда раҳм бор эканми? Сен-чи? Сен нима дединг?*

– *Мендан сўрашарлиди? Укаларимни ҳам болалар уйидан олиб келишади, шекилли. Сени... безори болалар билан юришингни айтди дадамга. Дадамнинг жаҳллари чиқди, кўринмаганинг яхши уларга.*

Ўзбек аёллари, хусусан, кизларида ибодатга олиб келадиган кўп ҳолатларда камгапик, берилган саволларга қисқа жавоб бериш, кўпроқ сўз-гаплардан фойдаланиш ҳолатлари кузатилади.

Шуни таъкидлаш керакки, аёллар нутқи орқали уларнинг психологик ҳолати яққол намоён бўлади. Бу, биринчи навбатда, уларнинг лаконизми ва ўзларини кизиктирган ҳар қандай савол ёки муаммоларни оммага етказишни истамаслигида кўринади. Аёл нутқи ёрқин, бой, мураккаб, эркак нутқи эса аниқ ва содда.

ХУЛОСА

1. Аёл ва эркак нуткида лисоний воситаларнинг нутқ вазиятига боғлиқ жиҳатларига кўра кўплаб тадқиқотлар амалга оширилган бўлса-да, нафақат ўзбек, балки жаҳон тилшунослигида ҳам улар, асосан, шеърӣ, насрий ёки драматик тур доирасида олиб борилган. Насрий матнлар мавзу жиҳатидан ҳам муайян турларга бўлинишини инobatга оладиган бўлсак, детектив асарларда лингвистик воситаларнинг ўзига хос хусусиятлари кам ўрганилганлиги ойдинлашади.

2. Оддий ибораларнинг детектив асарларда бошқа насрий асарлардан фарқли маъно ифодалаётгани мазкур йўналишдаги тадқиқотлар кўламини кенгайтиришни тақозо қилади. Қолаверса, тилнинг адабий ва ноадабий қатламига тегишли воситаларнинг жинойт олами вакиллари нутқидаги ифода хусусиятлари прагматик жиҳатдан ўрганилиши бу борада керакли хулосаларни беради.

3. Ўзбек детектив асарларидан айрим намуналар таҳлил қилинганда, айниқса, лексик, морфологик ва синтактик бирликларнинг сопиопрагматик имкониятлари намоён бўлди. Аслида детектив жанрдаги асарлар матни сопиолингвистик, сопиопрагматик ва гендер тилшунослик эришган ютуқлар асосида махсус тадқиқ этилиши мақсадга мувофиқ.

4. Глобаллашув жараёнлари шуни кўрсатмоқдаки, ижтимоий ҳаётда инсонларнинг яшаш тарзи, касб танлаши, қийиниши, юриш-туришида кескин ўзгаришлар содир бўлмоқда. Хусусан, ўзаро сўзлашув, тилдан фойдаланиш масаласида ҳам жиддий ўзгаришлар кузатишмоқда. Айниқса, вазият тақозосига кўра жамиятда эркак кишилар томонидан бажариб келинган ишлар, касблар хотин-қизлар орасида ҳам оммалашаётгани муайян даражада тилда ҳам ўз аксини топмоқда.

5. Жаҳон тилшунослигида прагматик таҳлилга алоҳида эътибор берилётган бир пайтда ўзбек тилшунослигида ҳам бу борада айрим тадқиқотлар кўзга ташланади. Айниқса, муайян бадиий асарнинг лингвопрагматик хусусиятларини ўрганиш, сопиопрагматик таҳлил қилиш ўзбек тилшунослиги учун зарур хулосаларни бера олади.

6. Детектив асарлар инглизча матнлар, инглиз тилида олиб борилган айрим тадқиқотлар билан солиштирилганда, фарқли жихатлар кўзга ташланди. Зеро, барча тиллар ўз ифода хусусиятига эга. Жамиятларнинг дунёқараши, ҳаёт тарзи, эътиқоди бири иккинчисидан фарқ қиладиган халқларининг тили ҳам, таҳлил натижалари ҳам турличадир.

7. Ўзбек детектив романлари тилини ўрганиш орқали ўзбек тилида гендер фарқланишлар, шахс нутқининг гендер хусусияти сопиопрагматик жихатдан ўзига хосликларини аниқлашнинг усул ва воситаларини чуқур тадқиқ этиш ва тартибга солиш – долзарб вазифа.

8. Детектив матнлар гендер хусусиятига кўра сопиопрагматик жихатдан таҳлил қилинганда, аёллар нутқида мунтазам қўлланадиган фонетик, лексик, морфологик, синтактик воситалар эркаклар нутқидагидан сезиларли фарқ қилиши аниқланди.

9. Детектив асарлар матнида аёлларга нисбатан эркак кишиларнинг фаол ва сон жихатдан кўп эканлигини инобатга оладиган бўлсак, бу борада сўзларнинг ёки тил бирликларининг қўлланиш частотасига қараб хулоса чиқариб бўлмайди. Бадиий матн таҳлили орқали ўзбек аёлининг итоаткорлиги, андишали, сабр-тоқатли эканлиги билан фарқланиб туриши намоён бўлади.

10. Детектив жанрдаги асарлар матни лингвистик, сопиопрагматик ва гендер ёндашувлар асосида таҳлил қилиб кўрилганда, уларнинг нутқий фаолиятидаги алоҳида жихатлар махсус таҳлиллар орқали аниқланди. Тадқиқотимизга кўра, ўзбек аёл ва эркак нутқининг инглиз аёл ва эркаклари нутқидан аниқ фарқланишига диний эътиқод, миллий-маданий қадриятлар, этикет ва маданий унсурлар ҳам асос бўлиб хизмат қилади.

ONE-TIME SCIENTIFIC COUNCIL UNDER THE SCIENTIFIC
COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc. 03/30.12.2019.Phil.19.01 AT TASHKENT STATE UNIVERSITY OF
UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE NAMED AFTER ALISHER
NAVOI

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEK LANGUAGE AND
LITERATURE NAMED AFTER ALISHER NAVOI

NIYAZOVA GULNORA GULYAMOVNA

SOCIOPRAGMATIC ASPECT AND GENDER FEATURES OF
DETECTIVE NOVEL LANGUAGE

10.00.11 - Theory of language. Practical and computational linguistics

DISSERTATION ABSTRACT
of the Doctor of Philosophy (PhD) on philological sciences

Tashkent – 2022

The theme of the doctoral thesis (PhD) was registered by the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the republic of Uzbekistan under number B2021.2. PhD/Fil1906

The doctoral thesis has been completed at Tashkent State University of Uzbek Literature named after Alisher Navoi.

Dissertation abstract is placed on the web site of the Scientific Council (www.tsuull.uz) and educational informational portal of «Ziynet» (www.ziynet.uz) in three languages (Uzbek, English and Russian (resume).

Scientific supervisor: **Raupova Laylo Rakhimova**
Doctor of Philological sciences, professor

Official opponents: **Rustamov Dilshodbek Abduvohidovich**
Doctor of Philological sciences, associate professor

Abuzalova Mehriniso Kadirovna
Doctor of Philological sciences, professor

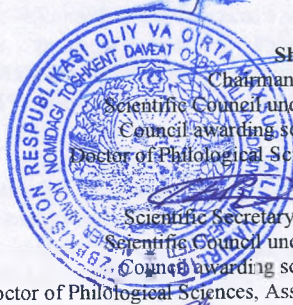
Leading organization: **Samarkand State University**

Dissertation defense will be held at the meeting of the One-time Scientific Council under the Scientific Council DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 01on awarding of scientific degrees at Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after A. Navoiy at 10 a.m on "16th July" 2022 year.. Address: 100100, Tashkent city, Yusuf Hos Hojib street, House 103 Tel: (99871)281-45-11; e-mail: info@navoiy-uni.uz.

The dissertation can be reviewed in the Information Resource Center of Tashkent State University of Uzbek Literature. (Registration number 864). Address: 100100, Tashkent city, Yusuf Hos Hojib street, House 103 Tel: (99871) 281-45-11; e-mail: info@navoiy-uni.uz.

Dissertation abstract was distributed on "16th July" 2022 year.

(Registry Protocol Note № 1 on "16th July" 2022 year).

Sh.S.Sirojiddinov
Chairman of the One-time
Scientific Council under the Scientific
Council awarding scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences, professor

K.U.Pardaev
Scientific Secretary of the One-time
Scientific Council under the Scientific
Council awarding scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor

S.Kh.Muhamedova
Chairwoman of the Scientific Seminar
at the One-time Scientific Council under the
Scientific Council awarding Scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences, Professor

INTRODUCTION (DOCTOR OF PHILOSOPHY (PhD)

Annotation of dissertation)

The relevance and actuality of the dissertation topic. In world linguistics, the existing peculiarities in the interaction of representatives of the field are widely studied based on socio-pragmatic and gender approaches. In recent years, the problems associated with this have attracted the attention of researchers, as everyone is equally interested in the effectiveness of interaction. This requires the ongoing globalization of development and the rapid growth and transformation of economic sectors, global integration, and the involvement of the world community in the process of professional communication. Linguistics also continues to analyze social innovations in society, relying on socio-pragmatic and gender approaches in the study of changes in the speech of representatives of various fields, the generalization of conclusions gives the necessary results.

In world linguistics, extensive research is conducted on the formation factor, etymological source, spiritual group, functional aspect, national-mental features of language phenomena. One of the most important issues is how the speaker uses the effective means of language to convey his or her point of view clearly, succinctly and clearly to the listener or reader. An analysis of texts in the detective genre will help to draw the necessary conclusions in this regard.

The directions of modern analysis in Uzbek linguistics are growing. This makes it easier to study the language, creates convenience, and at the same time reveals the hidden potential of the language. Socio-pragmatic study of the Uzbek language for the purpose of "In today's era of globalization, it is natural that every nation, every independent state gives priority to the protection and development of its national interests, first of all, its culture, ancient values, mother tongue. To radically increase the prestige of the Uzbek language in the social life of our people and in the international arena, to educate our young people in the spirit of patriotism, devotion to national traditions and values, inheritance of the rich heritage of our great ancestors, full introduction of the state language in our country" is becoming an integral part of modern linguistics, the issue of gender approach is relevant in the socio-pragmatic study of the language of detective novels.¹

The President of the Republic of Uzbekistan dated May 13, 2016 PD-4997 "On the establishment of the Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature" No. PD-4947 of February 7, 2017 "On the Action Strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan", No. PF-5850 of October 21, 2019 "On measures to radically increase the prestige and status of the Uzbek language as the state language", No. PD-6084 of October 20, 2020 "On measures to further develop the Uzbek language and improve language policy in our country", resolution No. PD-4479 of October 4, 2019 "On the broad celebration of the thirtieth anniversary of the adoption of the Law of the Republic of Uzbekistan On the State Language", and the Address of the President of the

¹ Decree of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev "On measures to radically increase the prestige and status of the Uzbek language as the state language" // www.xabar.uz

Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis of January 24, 2020 and other normative legal acts serves to a certain extent.

The relevant research priority areas of science and developing technology of the Republic. The dissertation research was carried out in accordance with the priority direction of the development of science and technology of the republic I. "Social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state, the development of an innovative economy".

The degree that the problem has been studied. Linguistic phenomena, the socio-pragmatic features of works of a certain text type, their content and impact on communication have been studied by world linguists in various contexts, mainly on the example of works of art². Gender-based research has been conducted by scientists such as A.V.Kirilina, M.Tomskaya³, E.A.Zemskaya, M.A.Kitaygorodskaya, A.P.Martinyuk, R.Lakoff, J.Koast, N.N.Rozanova⁴, E.Goroshko⁵, Sh.Bern⁶ and N.I. Kozlov⁷. The study of the problems of sympathy in female and male speech, their similarities, and differences, has attracted the attention of many experts in the field.

In Uzbek linguistics, Sh.Safarov⁸, M.Hakimov⁹, H. Dadaboev¹⁰, B. Mengliev¹¹, L.Raupova¹², Z.Kholmanova¹³, Sh.Shakhobiddinova¹⁴, S.Boymirzayeva¹⁵, N. Normurodova¹⁶, Kh.Mamadov¹⁷, and R.Normurodov's¹⁸

²Akhmanova O.S., Magidova I.N. Pragmatic Linguistics, Pragmalinguistics and Linguistic Pragmatics // Problems of Linguistics. No. 3. - M., 1978. - S. 43-48; Vendler Z. Illocutionary suicide // New in foreign linguistics: Issue. XVI. - P. 233-250, Linguistic pragmatics. - M., 1985.

³Zherebilo T.V. Dictionary of linguistic terms: <http://www.myfilology.ru>; Austin J. Word as action // New in foreign linguistics: Theory of speech acts. - M.: Progress, 1986. - S. 22-129.

⁴Searle J. Classification of illocutionary acts // New in foreign linguistics: Theory of speech acts. - Moscow, 1986. Issue. XVII. - S. 170-190.

⁵Kirilina A.V. Gender studies in domestic linguistics: problems associated with rapid development // Gender: language, culture, communication. - M., 2002.; Kirilina A., Tomskaya M. Linguistic gender studies // Otechestvennye zapiski. Magazine for slow reading. - M.: Higher School of Economics, 2012. - P.52.

⁶Zemskaya E.A., Kitaigorodskaya M.A., Rozanova N.N. Features of male and female speech // Russian language in its functioning. - M., 1993. -C.90-136.

⁷www.owl.ru Goroshko E. Gender problems in linguistics.

⁸Bern Sh. Gender psychology: the laws of male and female behavior. St. Petersburg: Prime-Eurosign, 2008. - 318 p. /psymania.info

⁹www.psychologos.ru Kozlov N.I. Gender: What determines our social gender?

¹⁰Safarov Sh. Pragmalinguistics. - Tashkent: National Encyclopedia of Uzbekistan,

¹¹Hakimov M. Pragmatic interpretation of the text in Uzbek language: Philol. fan. d-ri ... diss. - Tashkent, 2011;

¹²Dadaboev H. Linguistic features of "Devonu Lugoti Turk". - Tashkent, 2008;

¹³Mengliev B. Practical issues of linguistics - Tashkent. 2020;

¹⁴Raupova L.R. Conjunctions as part of discourse. Monograph. - Tashkent, 2021;

¹⁵Kholmanova Z. Vocabulary research "Boburnoma": philol. fanlari d-ri ... diss. avtoref. - Tashkent, 2009;

¹⁶Shakhobiddinova Sh. The dialectic of generality and particularity and its reflection in the morphology of the Uzbek language. Philol. Doctor of Sciences. ... diss. avtoref. - T.. 2001. - 50 p.;

¹⁷Boymirzayeva S.U. Linguistic-stylistic study of Oybek's prose: Filol.fan.nomz. ... diss. avtoref. - Samarkand, 2004;

¹⁸Normurodova N.Z. Cognitive-pragmatic significance of the cognitive principle of stylistic convergence. - Tashkent, 2018;

¹⁹Mamadov H. Lexico-stylistic features of Alisher Navoi's artistic prose: Abstract of the thesis. diss. Candidate of Philological Sciences - Tashkent, 1969;

²⁰2017: Normurodov R. Linguistic features of Shukur Kholmiraev's works: Filol.fan.nomz.diss. avtoref. - Tashkent, 2000;

researches mainly study the socio-pragmatic features of fictions, their content, and their impact on communication.

The first researches on the beginning and development of gender linguistics in Uzbekistan were Z.Akbarova's "Forms of appeal in Uzbek and its linguistic research"¹⁹, N.Akhmedova's "Semantic-connotative study of forms of appeal in Uzbek"²⁰, Sh.Iskandarova's "Communication forms of Uzbek speech"²¹ and Doctoral dissertations entitled "Study of the lexicon of the Uzbek language as a semantic field (personal micro-field)" can be presented. These studies mainly focus on some linguistic features of women's speech, in which the term gender is not used at all and has not been studied as an object of gender study.

G.Sh. Atakhanova studied the concept of "human age" and its national and cultural features based on English and Uzbek languages. I.M. Tukhtasinov studied in detail the linguocultural and gender features of compound words in the literary text of English and Uzbek languages. G.I. Ergasheva identified linguistic and extra-linguistic factors in the formation of gender terms. A.A. Morozova studied the formation and application of concepts specific to men and women in Spanish. MK Khalikova identified lexical-semantic, grammatical, and stylistic features of the description of man and his mentality on the example of Russian and Uzbek phraseological units. Sh. Gulyamova studied the gender features of Uzbek euphemisms.²² In her doctoral dissertation on "Formation of gender concepts in the phraseological landscape of the world in English and Uzbek languages" N. Nasrullaeva²³ explained the essence of the process of formation of gender concepts in the English and Uzbek phraseological landscapes of the world, identified their universal and national-cultural features²⁴. G. Iskandarova analyzed the gender and linguocultural features of children's communication behavior²⁵. However, the linguistic features of detective works have not been socio-pragmatically analyzed, the social specialization of language in the text of the work, the gender features of lexical and grammatical means of expressing it have not been scientifically studied.

¹⁹ Akbarova Z. Application forms in Uzbek and their linguistic research: Filol.fan.nom... dissertation. -Tashkent, 2007.

²⁰Ahmedova N. Semantic-connotative study of reference units in Uzbek language: Filol.fan.nom... dissertation. - Tashkent, 2008.

²¹Iskandarova Sh. Forms of communication of Uzbek speech: Filol.fan.nom... dissertation. abstracts. - Tashkent, 1994

²²Gulyamova Sh. Gender features of Uzbek euphemisms: Ph.D. in Philosophy. - Bukhara, 2020. - 162 p.

²³Kurbanova M. Gender research in linguistics // Uzbek linguistics in the mirror of innovative development of our country // Materials of the Republican scientific-theoretical conference. (jointly). - Tashkent, 2012. ; Kurbanova M. Gender features of discourse in Uzbek language // Current issues of Uzbek linguistics // Materials of the Republican scientific-theoretical conference. -Tashkent, 2012

²⁴Nasrullaeva N. Formation of gender concepts in the phraseological landscape of the world in English and Uzbek: Doc... diss... abstract. - Tashkent, 2018. - 71 p.

²⁵ Iskandarova G. Gender and lingvokulturological features of children's communication behavior // Bulletin of the National University of Uzbekistan. - Tashkent: Universitet, 2015. - №1 / 2. - B.200-203.; Iskandarova G. The Role of Linguoculturological Factors in Childrens' Communication // International Journal of Central Asian Studies Volume 19. -Korea, 2015. -P. 163-180.; Iskandarova G. Gender and linguoculturological features of children's speech // Humanitarian sciences in the XXI century: man, society, global world. Materials of the international scientific conference dedicated to the 70th anniversary of TNIYALI - TIGI. - G. Kyzyl, 2015. - Pp. 507-514.

Relevance of the dissertation research with the plans of the plans of the scientific research works of higher education. The dissertation was carried out based on the research plan of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi on the topic "Speech phenomena of the Uzbek language and the scientific basis for their analysis and evaluation".

The aim of the research work is to determine the expressive possibilities of the Uzbek language by identifying extralinguistic, socio-pragmatic factors and gender-specific features of the language of detective novels.

The objectives of the research work are:

- to determine the linguistic studies of detective novels in world and Uzbek linguistics;

- to study the language of detective novels in socio-pragmatic and gender aspects;

- to investigate/ analyze the socio-pragmatic and gender elements of novel language;

- to analyze the pragmatic features of detective fiction language;

- to clarify the socio-pragmatic features of detective novel language;

- to analyze the comparatively pragmatic features of detective novel language;

- to identify gender-differentiated linguistic means in men's and women's speech through analytical disclosure.

- to find gender differences in Uzbek and English detective novels' language.

The object of the research work: to study the linguistic means of expressing gender in T. Malik's work "Devil" and M. Puzo's novel "The Godfather" has been chosen as the subject of the research.

The subject of the research work is a socio-pragmatic analysis of linguistic units reflecting gender in the language of detective novels.

The methods of research work. Comparative analysis, contrast, classification, contextual, distributive, structural, and statistical analysis were all used in the research process.

The scientific novelty of the research is that it analyzes linguistic means of expressing gender and explains the basis of male and female individuality in Tahir Malik's detective novel "Devil" and Mario Puzo's "The Godfather."

Based on socio-pragmatic study, linguistic units such as gender expressions, proverbs, incomplete sentences, slang, slang have been revealed to increase the social importance of the text, the value of speech, and communication in detective novels' language of Tahir Malik.

The socio-pragmatic importance of the gender approach in the comparison of detective novels and linguistic study of novels were proved through examples;

The scope of expression of the Uzbek language was verified with examples based on gender-based analysis of the language of Uzbek detective novels in contrast to the language of English novels.

The practical outcomes of the research are as follows:

Gender-based analysis of detective novels has been found to boost a text's socio-pragmatic value and to have significant practical implications for the language owner or learner.

Gender-specific tools acquired from detective materials have been shown in practice to expand the content of Uzbek and English lexicography;

The linguistic means reflecting gender expressions were revealed in the detective novels by Tahir Malik "Devil" and Mario Puzo "Godfather".

The authenticity of the research results is reliable since the materials investigated assisted in drawing conclusions are based on the nature of the Uzbek language, its validity, methodological excellence, the socio-pragmatic component of detective novel language, and reliance on verified sources to determine gender characteristics.

The importance of gender analysis in language and speech, as well as the possibility of applying scientific analysis, theoretical viewpoints, and methods to the study of other units of language, determine the scientific significance of the research outcomes.

The practical significance of the research results is reflected in the curriculum and textbooks of Uzbek and English philology, translation theory, "Modern Uzbek language", "Linguacultural studies", "Pragmalinguistics", "Speech culture", lexicology, allows genealogists to assemble a gender-specific dictionary of detective stories, and theoretical insights into the spiritual aspects of the collected linguistic tools broaden the scope of the study.

Scientific and practical significance of research results is essential in covering the role of gender in language and speech, thus the scientific and theoretical conclusions and recommendations of the scientific significance of the research results are important, as well as the possibility of using scientific analysis, theoretical views, and methods in the study of other linguistic units.

The practical value of the research results is reflected in Uzbek and English philology curricula and textbooks, translation theory, "Modern Uzbek language," "Linguacultural studies," "Pragmalinguistics," "Speech culture," and lexicology. This provides genealogists the chance to create a gender-specific dictionary of detective stories. The extension of the scope of study of linguacultural and pragmatic tools explains theoretical ideas on the spiritual aspects of the collected linguistic tools.

The detective novels "Devil" by Tahir Malik and "The Godfather" by Mario Puzo both reveal linguistic ways of expressing gender.

The study's results are reliable since the materials investigated assisted in drawing conclusions based on the nature of the Uzbek language, its validity, methodological excellence, the sociopragmatic component of detective novel language, and reliance on verified sources to determine gender characteristics.

The importance of gender analysis in language and speech, as well as the possibility of applying scientific analysis, theoretical viewpoints, and methods to

the study of other units of language, determine the scientific significance of the research outcomes.

The implementation of the research results. Based on the scientific results of studying the socio-pragmatic aspect of the language of detective novels and gender features:

The results of the analysis and conclusions of the linguistic study of detective works in Uzbek linguistics were used in the fundamental scientific project FA-F1-G003 "Functional word formation in modern Karakalpak language" (2016-2020) reference). As a result, the language aspects associated with language characteristics were identified and, on that basis, the views on the classification of linguistic units were enriched;

In the process of comparing detective novels and in the linguistic analysis of fiction, the scientific conclusion that the use of a gender approach can reveal the socio-pragmatic value of the text register number FA-A1-G007 (2016-2020) was used in the scientific-practical project "Karakalpak proverbs as an object of linguistic research" (Reference No. 17.01 / 248 of October 13, 2021, of the Karakalpak branch of the Academy of Sciences). As a result, the social-pragmatic aspect of detective novels scientifically substantiated to reflect the spirit, culture, consciousness, worldview of the nation;

Comparative and pragmatic features of the language of Uzbek and English detective works and scientific conclusions about linguistic phenomena, reflecting gender identity in the speech of men and women (creation of a poetic dictionary) register number I-OT-2019-42 (2019-2020) were used in the fundamental scientific project (reference of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi 04/1-76 of October 23, 2021). As a result, the identification and description of similarities and differences in the representation of human appearance, character and national symbols have been improved;

the scientific conclusions on Comparative and pragmatic analysis of the language of Uzbek and English detectives in Uzbek linguistics, in particular the analysis of gender-differentiated language in men's speech and the results of comparative study of linguistic phenomena of gender in women's speech were used in the preparation of the scenario of the program "Language-Mirror of the Nation", "Discussion", "Literary process" in the program of the oasis (reference of the National TV and Radio Company of Uzbekistan Kashkadarya regional TV and Radio Company from January 17-05/14). As a result, all this helped the radio listeners to become informed of the importance of identifying linguistic aspects of men's and women's language, and the scenario of these programs was enriched;

Approbation of the research results. The results of this study were discussed at 2 international and 3 national conferences.

The announcement of research results. 16 scientific papers on the topic of the dissertation have been published. Among them, 8 articles in scientific publications recommended for publication of the main scientific results of doctoral

theses of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, 2 of which have been published in foreign journals.

The volume and structure the dissertation. The thesis consists of an introduction, three main chapters, a conclusion, a list of references and appendix. The scope of the research is 137 pages.

MAIN CONTENT OF THE DESSERTATION

The introductory part is built based on relevance and necessity of the topic, the dependence of research on priorities of development of science and technology of the republic, the goals, tasks, object, and subject of thesis are described, the scientific novelty and practical results are noted, the scientific and practical significance of the results is explained, the information about the implementation, testing, published works and the structure of the dissertation is provided.

The first part of the first chapter of the dissertation entitled "**Linguistic research of the language of artistic works**" is named "**Linguistic research of detective works in the world linguistics**" and testifies to that the trends of analysis and study of linguistic features of detective works in the world linguistics since the second half of the twentieth century have entered a new stage, expanding in terms of scope and scientific character. Edgar Allan Poe, one of the first to create fictional detectives, is the father of this genre in English literature. The main character of his such works as "Murder in the Morgue Street" (1841)²⁶, "Mystery of Marie Roger" (1842-43)²⁷ and "Stolen Letter" (1845)²⁸ skillfully combines the intelligence of the sleuth August Dupo with an amazing plot. Any work of art works not only as an artistic comprehension of reality, but also as a means of expressing convincing ideas reflecting specific philosophical laws of life. In this regard, both authors have their own style and supporting factors. In the "Godfather" Puzo tells many wise sayings in the play either in the language of the main characters or in his native language. Don Corleone said, "Friendship is everything. Friendship is more than talent. It's more than government. It's almost the same as family". This wise saying belongs not to one of the great scholars or warriors, but to a mafia leader. In the second paragraph of the first chapter, entitled "**Linguistic research of detective works in Uzbek linguistics**", in the early stages of linguistic research, the artistic text was considered as a tool to justify linguistic phenomena. Because the artistic text is so diverse, it can be studied in different ways. That is, the text of prosaic work "repeatedly encoded" (Vinokur G. O.)²⁹, and has a variety of language tools, with a very complex structure. The linguist M. Khakimov in his dissertation on the study of scientific texts emphasizes the need to distinguish the term «text» from other linguistic terms, such as "speech", "context", emphasizing that speech is expressed in oral

²⁶ Published in Graham's Magazine

²⁷ Published in Ladies' Companion in three installments, November and December 1842 and February 1843.

²⁸ It first appeared in the literary annual The Gift for 1845.

²⁹ Vinokur G.O. On the study of the language of literary works. - M., 1959. - S. 247

and written forms.³⁰ In the scientific literature, the term "context" refers to the product of a speech situation. Context is a minimal unit of speech structured to clarify a meaning or concept expressed based on a lexical or grammatical unit. For example, the word "bo'ta" is related to an animal and is often used in relation to people: *Ota, bu bo'tangizga bir nima deng. Esini yig'ib olsin. Orqalab yurgan gunohlari ham yetarli, endi nikohsiz xotin bilan...*

– *Bo'ldi qil, deyaqman! – Ikki oshnaning bahsi chuqurlashib, janjalga aylanib ketish ehtimoli borligini sezgan Muhiddin ota gapga aralashdi: – Folbinga borish durust odat emas, bo'tam, folbinga ishonish iymon sustligidan.*

Dad, say something to your child. Let him regain consciousness. His sins are enough, now with an unmarried wife ...

"That's enough!" Muhiddin, realizing that the quarrel between the two friends had deepened and could turn into a quarrel, intervened:

Grandparents often use the lexem "bo'tam" to their grandchildren. The word has a generic character, because in the speech of older women practically do not use endearing words such as "my baby" and "my darling". In addition, while detective novels focus more on descriptions of life aspects of criminals and their worlds, didactic sites are also cited in a much larger number of places.

V. V. Vinogradov, who considered that the content of a literary work is not a subject of linguistics, wrote: "But from the point of view of such research, the content cannot be excluded from the study of the language of fiction. Indeed, the reality revealed in the fiction is embodied in the shell of his speech. Here, the objects named and repeated, the faces, the actions represent different functional relationships. In the last section of the chapter "The need to learn the language of detective work in socio-pragmatic and gender aspects", it is important to identify common features and differences between the two languages, cultures, and societies by identifying socio-pragmatic and gender features of detective language. To observe the peculiarities in the life of the people, it is necessary first of all to have an idea of the peculiar customs of this people. For example, our people have a custom that is still practiced in many places: when a man turns to his wife, he calls her by the name of his firstborn. We see the same in the book "The Past Days": *Men sizga aytib qo'yay, Kumush, – deb turar ekan, qutidor Oftob oyimga, – bu kunga bir mehmon aytgan edim (A. Kodiriy. "O'tgan kunlar"). – Let me tell you, Silver, – said my mother's savior Oftob, – I told the guest on this day (A. Codes. The Last Days).* In the analyzed example, pragmatic factors such as the purpose, status and position of communicators have a significant influence on the discourse, along with social mental characteristics in the speech of communicators.

It is necessary to carefully study the understanding of the artistic text. To do this, you need to familiarize yourself with the general laws of expression of the content that exist for this type of speech. It should be noted that there are three

levels of understanding of the text, which correspond to some extent to the three types of content of the artistic text. Firstly, the clear content is perceived (directly expressed), secondly - implicit (deep, not expressed directly, the subtext), thirdly - aesthetic (inherent to all works of art, touches the sense of beauty). Linguistic analysis, which focuses on all the units that make up the text, is of particular importance in the study of this perception of the text, which undoubtedly contributes to the transmission of aesthetic content. All language tools that help to express implicit and aesthetic content are systematic rather than random. They can be divided into two groups:

1. Means of qualitative characterization of language units.
2. Tools related to the quantity of language units in the text.

From the point of view of qualitative characteristics, it should be noted that the separation of one unit from a number of other identical units is implied, i.e., the use of paradigmatic relations of the language system. These features occur in three cases. First, the unit can be defined in some way relative to the norm of a neutral language, i.e., has a functional-stylistic or emotionally expressive coloring, is limited to the sphere of use, refers to the passive foundation, etc. So far, sociologists use limited content, usually qualitative content analysis, to answer questionnaires. As the literary scholar Yuldosh Solijonov rightly remarked: "In the depiction of events, the form of artistic speech corresponding to the character of the characters is a mirror providing the beauty of the original artistic work. The right choice depends on the skill of the writer³¹".

In this sense, the language of the novel "Godfather", which is skillfully translated into the Uzbek language, draws the attention of the reader to the fluency and intensity of events. The novel "Satan" is diverse in language and style and is enriched with mixed elements of other literary genres. In this case, we mean poetic texts found in the text of a work, story, and narrative, which is an example of folklore.

Study of linguistic features of the language of detective works from different positions, including the identification of common features and features of two languages, cultures, and societies by identifying social and pragmatic and gender-specific detective language are considered important tasks. The study of relatively rare detective works not only as a literary work, but also linguistically gives a broader view of the events described in detective stories, it also helps to understand the artistic work used by the writer, and social reality he meant. Understanding a detective story requires the reader to be selective, logical, intuitive, and consistent, as well as to correctly interpret the socio-pragmatic aspects inherent in the language of the work. At this point, studying the gender characteristics of the characters of the fiction also helps to understand the reality under the reader's consciousness.

In the Uzbek mentality, a man addresses to his wife in different ways, a respectful way "siz" or in a disrespectful way "sen". Asadbek, in the novel "Satan", talks to his wife addresses disrespectfully "sen". There are cases when

³⁰ Khalikov B. Systematic modeling of artistic interpretation of reality in detective novels (as examples of Mario Puzo's "The Godfather" and Tahir Malik's "Shaitanar") Philol. science. Doctor of Philosophy (PhD) diss. - Tashkent, 2018

³¹Solijonov Y. The magic of miracles. –T.: Adib. 2013. - B. 26.

men talk to their women louder, sometimes arguing, or even cursing. These are the matters of behavior related to the environment, education and intelligence of people and the way they are brought up or treated in the family. In fiction, the author makes his characters to "talk" and "say" so as he wants to reveal their personality, their original image and purpose. Including: *Manzura boshini egib, yig'lab yubordi. Asadbek, shu paytgacha xotinini chertmagan odam, tarsaki qo'rganini o'zi ham sezmay qoldi.*

– *Gapir, deypman!*

O'zini qo'lga olish uchun Manzura shu tarsaki kifoya edi.

– *Mengina o'lay... qizingiz... aytolmayman, dadasi...*

– *Gapir, bo'g'ib tashlayman, — Asadbekning ovozi tahdidli, bu shunchaki bir po'pisaga o'xshamas edi.*

– *Qizingizni bir ahvolda tashlab ketishdi.*

Manzura bowed her head and cried. Asadbek, a man who had never touched his wife before, did not even notice that he had slapped her.

"Speak, I say!"

That applause was enough for Manzura to catch herself.

"I'd better die ... your daughter ... I can't tell, dadasi ..."

"Speak, I'll suffocate," Asadbek's voice was threatening, it didn't sound like a threat.

"Your daughter was abandoned³²."

Apparently, a man's attitude towards his wife is very rude. This is directly determined by the conditions of speech, the horror of what happened, the respect of the woman in the family. Obedience in the nature of the Uzbek woman, the need to respect her husband in any situation, led to tolerance of such abuse.

In this case, the use of units that found only in women's speech indicates that there are gender differences in this play. For example, the phrase "*mengina o'lay*" is used in Uzbek speech only by women.

In the first paragraph of the second chapter of the dissertation entitled "**Socio-pragmatic study of the language of detective stories**" under the title "**Analysis of pragmatic features of the language of detective stories**" the linguistic features of detective works are analyzed and researched, pragmatic features of the language of detective stories. As a pragmatic analysis, the context of the detective work is taken, and the analysis studies certain linguistic features inherent in the text of the work. The development of pragmatic linguistics is connected with the pragmatic current in science. This, in essence, is a philosophical doctrine by its origin, and philosophy is interpreted as a general method of solving the problems that arise in people in various life situations. From a pragmatic point of view, objects of cognition have the status of the cause of cognitive actions in solving practical problems. In other words, objects of cognition and actions of cognition reflect the dialectic of cause and effect. For example, when comparing detective works "Devil" and "Godfather" it is appropriate to emphasize the plot of Tahir Malik's works, the interconnection of

events, an important feature of composition of the work. This aspect is the phenomenon of the author-narrator appearing between the plot events. Here's an example of this scientific and theoretical thesis: "*Sezib turibman. Siz bu gaplarimga unchalik ishonmadingiz. Odamni o'linga hukm etganida yuragi jiz etib qo'ymaydigan Asadbekning uyda musulmonsheva bo'lishi siz uchun g'alati tuyulishi mumkin. Lekin men sizga Asadbekning onasi haqida hali so'zlaganim yo'q.*" *I feel it. You didn't believe me. It may seem strange to you that Asadbek, heartbroken when he was sentenced to death, is a Muslim in his homeland. But I have not told you about Asadbek's mother yet.*" It is wrong to think that a person speaking on behalf of the first person is some other character in the play.

Using the character as Mc Closkey Mario Puzo reveals the true nature of those who seek to lead a prosperous life in an unholy way while in public service, exposing the root of the problem in social problems - lawlessness formed as a system in society. The main storyline is enriched with supporting images, and episodic events. In some cases, a sentence is written to ensure the dynamics of the plot, first referring to its details or subsequent plans. For example, Don Corleone, who had a meeting at his home, said: "*I want a little peace, a little peace and quiet in my old age.*" He expressed his inner intention.

The term "pragmatics" "was used in pre-Socratic times and was later adopted by philosophers such as J. Locke and E. Kant from Aristotle. Thus a stream of pragmatism emerged in philosophy"³³. Pragmatism as a scientific trend in science was formed in the United States in the 1970s, and the cornerstone was laid by Ch. Pierce. Pierce's ideas were developed by his predecessors U. James, J. Dewey, F. Schiller, G. Mead, CH. Morris, leading pragmatic theorists of his time. Then its place as an independent section of semiotics took pragmatics, which studied the relations of subjects using a particular sign system.

In M. Khakimov's doctoral dissertation on "Pragmatic interpretation of the text in Uzbek language" for the first time in Uzbek linguistics, theoretical questions of linguistic pragmatics were examined in a monographic aspect³⁴. This study considers the historical roots of linguistic pragmatics, its general theoretical issues, the relationship of pragmatics with related linguistic directions, the relationship of linguistic pragmatics with the levels of Uzbek language. The types of pragmatic content involved in the semantic structure of the text were studied in examples of Uzbek texts. The knowledge acquired in the field of socio-pragmatism and pragmatic linguistics helps to apply social norms of speech activity to the practice of language use and ensures the correct use of language in different contexts. As an example of the use of slang words in the artistic text, let us recall the famous phrase from the speech of the main characters "Devil": *Qorong'ilikni titratib chiqqan Asadbekning qahrli ovozi oraga tushgan bir damlik sukutni buzdi.*

³³Safarov Sh. Pragmalinguistics - Tashkent: O'zME, 2008. - B. 37.

³⁴Hakimov M. Pragmatic interpretation of the text in Uzbek language: Philol. fan. doct ... diss. - Tashkent, 2001. - 283 p

³² <https://forum.ziyouz.com/index.php>

— *Mening qullarim ajib-bijib yotibdi. Sendan durustroq qul ham chiqmaydi. Sen... ashulangni bilsang bas. Boshqa ishlarga tumshug'ingni suqma. Elchin Asadbekning sensirashiga o'tganidan bildiki, u g'azab otiga mindi.*

— *Sen mol emassan. U yoqdan burningni oqizib kelmagansan. Tishingni qayrab yuribsan.*

The angry voice of Asadbek, shaking the darkness, broke the silence of the minute.

"I have too many slaves". There is no point having you as servant. It's enough that you... can sing. Don't poke your nose into other business. From Asadbek's rude address Elchin felt that he became furious.

You're not a "cow". You didn't blow your nose. You're grinding your teeth and have some plans..."

The linguistic units highlighted in the text change their expressive properties in the text of the detective work, i.e., adapt to the situation. For example, the words "қул, у ёк" "slave" and "no" are understood only by representatives of the criminal world and are used within one layer of interests. In some scientific literature, slang and professional slang are indistinguishable. But it is believed that the two terms have different characters in linguistics.

Thus, pragmatics, as a new practical section of linguistics, is developing as a field of study of language problems related to the speech process, speech situation, communicative ideas specific to the participants of speech³⁵. The third paragraph of the second section is entitled "Comparative pragmatic study of the language of Uzbek and English detectives". Languages have their own mental characteristics. The components of a pragmatic environment are characterized by quantitative diversity and complexity. Among the person, situation, condition such peculiarities as the personality factor, the nature and position of the communicators, the relationship, etc. are considered important.

In the first chapter of the third chapter of the dissertation on the topic "Gender features of the language of detective stories", entitled "Gender features of the language of Uzbek and English detectives" it is shown that gender studies in linguistics have psychological and cultural features. That is, the research focuses on the role and importance of this gender trait in the use of language, rather than on the field of language users.

In the 60s and 70s of the twentieth century, because of the spread of the women's movement in the West, linguistics began to enter the field of gender studies in addition to many social sciences³⁶. Over time, gender studies in the field of language and communication have attracted the attention of experts in the field. In Russian linguistics, an independent branch of science, called linguistic genealogy, has also been formed.

The first researches in this area were prepared by well-known linguists E.I. Goroshko, E.A. Zemskaya, A.V. Vahobov, V.N. Telia, T.B. Kryuchkova, A.V.

³⁵Hakimov M. Pragmatic interpretation of the text in Uzbek language: Philol. fan. doct. ... diss. - Tashkent, 2001. - B. 14.

³⁶Gregoryan A.A. The state and prospects of gender linguistics in the West at the end of the 20th and beginning of the 21st centuries: Abstract of the thesis. Diss. ... cand. legal Sciences - Volgograd.: IGU, 2005. - B. 2

Kirilina and others³⁷. The study of how gender also influences various factors in the choice of language tools is a new field of research in linguistics. In our opinion, the use of language through the gender study of the language of the work of art reveals the specificity of the gender feature in individual choice, and the study of that gender feature within two languages reveals its linguocultural aspects. These factors, in our view, reflect the relevance of the research and determine the choice of its topic. The object of our research is to analyze the detective-oriented literary texts of modern Uzbek prose in sociopragmatic and gender aspects.

Accordingly, gender hierarchies and gender patterns of behaviour do not arise naturally, but are "built up" by society, created by institutions of social control and cultural traditions.

The second part of the third chapter is called "Linguistic phenomena reflecting gender identity in women's speech". The female style of communication is associated with interpersonal relationships characterized by subordinate or socially necessary strategies of behaviour, which indicates that women rely more on intuition. The use of epithets and emotional affixes in women's speech is a constant phenomenon. Women have their own system of assessing things and events. Any, even the smallest detail gives the statement a unique character, helping to accurately convey the situation and emotional character of the woman in the situation.

The term "gender" is used to describe the social, cultural, and psychological aspects of "men" and "women", bearing in mind all that forms certain, necessary characteristics, norms, stereotypes, and roles that define people in society as women and men. The words of exclamation are also often used in women's speech, especially in couples where Uzbek women are sometimes content to express their feelings about an event or idea:

"...so'rasa... ammasinikida edi, de.

- Voy... - Manzura eriga ajablanib qaradi. - Ammasi yo'q-ku?

- He noshud, - Asadbek shunday deb g'ijindi. "Bu lalaygan xotin eplab bir bahona topolmasa..." - ammasi bo'lmasa... ko'chada mashina sal turtib ketibdi, de, kasalxonada ekan, de... Bor... To'xta, kim bilan kelding?

- Jamshid bilan.

- Seni tashlab, Jalilni olib kelsin (T. Malik. "Shaytanat")

"... if he asks ... tell them he is at his aunt's."

- "Wow..." Manzura looked at her husband in surprise. " But, he has no aunt!?"

- Hey, Burden, said Asadbek angrily. "If this foolish woman does not find any excuses..." - if he has no aunt. tell them that a car hit him slightly and is at hospital now... Go... Stop, who did you come with?

-With Jamshid.

- Let him take you home you and bring Jalil (T. Malik. "Devil").

³⁷ <https://cyberleninka.ru/article/n/kommunikativno-pragmaticheskie-aspekty-proyavleniya-ekspressivnosti-v-muzhskih-i-zhenskikh-korotkih-elektronnyh-soobshcheniyah>

"The female dictionary has a relatively small volume, and the woman uses the nucleus of the dictionary (a certain layer of phrase), that is, lexical units with a high frequency of occurrence in speech". The distinctive female means of expression are also evident in the English texts. Words such as **Miss, Mrs, she, her** in the English texts immediately indicate the gender or social status of the speaker:

"Yes, certainly."

"Thank you, Miss Turner. You have been of assistance to me."

"You will tell me if you have any news to-morrow. No doubt you will go to the prison to see James. Oh, if you do, Mr. Holmes, do tell him that I know him to be innocent."

"I will, Miss Turner."

"She kissed him good-bye before she left. Outside the house the air was already getting warm. The summer sun rising in the east was red. Kay walked to where her car was parked near the gates of the mall. Mama Corleone, dressed in her widow black, was already sitting in it, waiting for her. It had become a set routine, early Mass, every morning, together.

Kay kissed the old woman's wrinkled cheek, then got behind the wheel. Mama Corleone asked suspiciously, "You eata breakfast?"

"No," Kay said.

The old woman nodded her head approvingly."

In both oral and written language, gender has a direct impact on language choice and integration. "This shows that there are certain differences between male and female speech at the language level, and, that is, that the vocabulary (features of organization of male and female vocabulary) is important in phonetics, morphology, spelling, and syntax"³⁸.

Gender stereotypes often function as social norms. This feature is manifested in detective stories. Social norms of gender are reflected in the communicative position of the main characters. Regulatory and information pressure forces us to adhere to gender norms. When we start thinking that gender norms are right, we can talk about information pressures because we are affected by social data. We live in a culture where men do one thing and women do another, where gender differences are natural; so, we accept and maintain gender roles³⁹.

Different gender levels of the text of detective works manifest themselves in the linguistic, stylistic analysis of male and female language:

– *Mana, oshna, – dedi u kulib, – shu oromgohda davlatning tekin ovqatini yeb yotibman. Besh kun ishlamaymiz, ikki kun dam olamiz. Kelajagi porloq havaskor jinnilar yuksak onglilik namunalarini ko'rsatmoqdalar. Haligacha birorta do'xtirni yeb qo'yishgani yo'q, – u shunday deb tabibboshiga qarab qo'ydi. – Men bu yerda dunyoning tuzilish formulasini ishlab chiqdim. Birgina masala qoldi: shu opamni so'ysam, necha kilo go'sht berarkin? Chamamda yetmish kilo.*

Nima deysan? Kalla-pochalari bunga kirmaydi. U shundoq deb do'mboqqina, oppoqqina tabibboshiga ko'zlarini lo'q qilib oldi. Elchin uning bu ahvoliga ishonib-ishonmay bir oz o'zini yo'qotdi. So'ng tabibboshiga qarab, iltimos qildi:

– *Men oshnam bilan gaplashib olay, malol kelmasa siz chiqib turing.*

Tabibboshi malol kelganini yashirmay chimirilib qo'ydi. Elchin buni sezib endi qat'iyroq, buyruq ohangida dedi:

– *Siz hujjatlarni to'g'rilang, hozir ketamiz.*

– *Men darrov chiqara olmayman, yaxshi yigit. Maslahatlashib olishim kerak.*

– *Maslahat pishgan! – dedi Elchin ovozi bir parda ko'tarib. – Asadbek ikkita gapni yoqtirmaydi (T. Malik, "Shaytanat")*

«Here, my friend, -he laughed, - I eat free state food in this camp». We do not work for five days; we rest for two days. Amateur demons with a bright future demonstrate high consciousness patterns. No doctor has been eaten yet, he said, looking at his doctor. - I worked out the formula for the world here. The only question was: how many kilograms of meat would I give if I stabbed this sister? Seventy pounds in my body. What are you saying? Heads and legs off. He stared at the chubby white doctor. Elchin lost his temper a bit, not believing his condition. Then he looked at his doctor and asked:

"I'll talk to my friend. If you don't mind, you can leave.

The Doctor grinned without concealing his weariness. Sensing this, Elchin said more firmly, in an imperative tone:

- You're filing the paperwork, let's go now.

"I can't pull it out at once, good guy". I need to consult.

"The Council is ready!" said Elchin, raising his voice above the curtain. "Asadbek doesn't like saying one thing twice (T. Malik, «Shatanat»).

The third section of the third chapter is entitled "**Analysis of Gender-Different Language in Men's Speech**", "Analysis of Gender-Distinguished Linguistic Means in Men's Speech". When the activities and participation of the characters in the story are analyzed from a gender perspective, it is often clear that the image of a man is superior to that of a woman. In verbal communication, men and women differ in the degree of gender antagonism, characterized by the absence of their inherent emotional states and falling outside their sphere of influence, courage and responsiveness in dialogic discourse, frequent use of obscene language/swear words and many other linguistic features.

Gender has a direct impact on language choice and integration. This shows that there are some differences between male and female language and speech. To determine the gender nature of the text of detective stories, it is necessary to carry out a comparative linguistic analysis of female and male language/speech:

Anvar bir qarorga kela olmay dog'da edi. Shu bois boshini ko'tarib o'ychan ko'zlarini do'stiga qadadi.

– *Sening orqangda tog' bo'lishi kerak. Men... afsus, tog' emasman. Bir toshchaman. Hayot meni ermak qilib o'ynab, istagan payida uloqtirib tashlashi mumkin. Menga ishonma.*

³⁸Reader on the course "Fundamentals of Gender Studies" by I. Chkalova M.: MCGL. 2000

³⁹Bern Sh. Gender psychology. Laws of male and female behavior / Sean Byrne. - St. Petersburg: Prime Eurosign, 2007. - 320 p.

Anvar was there, unable to decide. So, he raised his head and looked thoughtfully at his friend.

"There must be a mountain behind you". I'm... sorry, I am not a mountain. I am a tiny stone. Life can make fun of me and throw any time it wants. Don't trust me on this.

Evidence of stereotyping of men and women can be found in the found characters' speeches. We can analyze each stereotype on the example of the artistic text, that is, on the material of the novel of Philip Roth "Deception". A man is calm in matters of age, he is not afraid of old age and death. *The – Lovers – Dreaming – About – Runnung – Away – Together Questionnaire – The Middle Aged – Lovers – Dreaming – About – Runnung – Away – Together Questionnaire.*

When inventing a common name for a list of questions that lovers ask each other, a man doesn't take their age into account, he doesn't care. However, the woman writes, "A survey for middle-aged lovers". The man considers himself a sex expert, which is a very important moment in his life.

– What was driving me nuts?

– Well, all these sexual matters. You said you didn't think you were very keen on just a romantic friendship. How could that be possible?⁴⁰

Love is impossible for a man without sex. For a woman, as a rule, the main fear is not to retain youth. It is known that women are afraid of old age and try to delay its arrival as much as possible. The main character of the novel «Deception» is no exception. She's afraid she'll stop looking beautiful when she's unconsciously old and stop being attractive to the opposite sex.

– You should never get old. Do you think the same about me? Do you even think about it?

A woman can't pay attention to her age and tries to prove her uniqueness by emphasizing her.

– The – Lovers – Dreaming – About – Runnung – Away – Together Questionnaire

– The Middle Aged – Lovers – Dreaming – About – Runnung – Away – Together Questionnaire

– You are not middle – aged.

– I certainly am.

– You seem young to me.

The character of the book is sensitive to any comments about appearance. He is interested in every detail that has changed in himself.

– You look a bit different. What's been happening to you?

– What makes me look so different? Am I taller, fatter, wider?

– No, it's very subtle.

The woman is always very worried about her appearance. So, he often tries to find out what others think of his appearance.

– You look lovely. That's a nice outfit.

– You never noticed. It's terribly smart.

When asked what she looked like, the woman who wanted a compliment said the opposite.

– Do I look terrible?

The man is unlikely to answer. Of course, he does not say: "Yes, you look terrible". The woman knows this, but still asks this question to be sure she is beautiful.

For women, emotions play a big role in sexual matters.

– I'm kind of grieving today over the fact that we don't have any kind of sexual life. I mean, whatever sexual life we have is not what I want.

If there are no serious, deep feelings, the woman believes that sex is inevitable. This very delicate moment can give a woman great emotional problem.

My husband is very keen on sex, but from my point of view, the way it's all worked out, there's nothing in it.

The reason for this is that the main character no longer loves her husband, so she became cold and indifferent to him in all respects.

– I don't want to make love to anybody. At all. I don't know the answer to this. I don't think there's anything wrong with me sexually in general. But there certainly is now. It really hurts.

So, it's hard for a girl to trust others when she is disappointed in one man. Once you experience misunderstanding and uncertainty, choosing the latter becomes more difficult.

Female speech is characterized by the frequent use of interjections and interrogative pronouns. For example: *Dilfuza uni jilmayib qarshi olardi. Hozir mahzun bir ahvolda. "U ham uxlamaganga o'xshaydi", deb o'yladi Asror. Bosh irg'ab salomlashishdi. Xuddi urishib qolganday indamasdan yurishdi.*

– Endi nima bo'ladi? – dedi Dilfuza past ovozda.

Asror unga bir qarab oldi, ammo javob qaytarmadi.

– Qamariddin boshlamagandaydi...

– Qamar boshlamadi, nimaga o'zi pichoq chiqaradi! – dedi Asror jahl bilan.

– Sen. kecha u yerda yo'q eding, bildingmi?

– Siz-chi? – Dilfuza Asrorning bilagidan ushlab to'xtatdi.

– Siz-chi?

– Men... bilmadim...

– Siz ham yo'q edingiz. Birga... kinoda edik. Guvohlarim bor.

– Guvoh?

– Ha, dadamga kinoda edik, deganman. Tasdiqlashlari mumkin (T. Malik, "Alvido bolalik")

Dilfuza greeted him with a smile. He is in a sad state now. "She doesn't seem to be sleeping either," Asror thought. They nodded. They walked in silence, as if they were cross.

"Now, so, what will be now?" Said Dilfuza in a low voice.

Asror looked at him, but did not answer.

⁴⁰ Daniel J. Canary, Kathryn Dindia Sex Differences and Similarities in Communication: Critical Essays and Empirical Investigations of Sex and Gender in Interaction / Daniel J. Canary, Kathryn Dindia-Lawrence Erlbaum Associates - Mahwah, New Jersey, 1998 - P. 45.

"If Kamariddin hadn't start ..."

"Kamariddin didn't start, why he took out a knife then!?" Said Asror angrily.

"You weren't there last night, got you?"

"What about you?" Dilduza grabbed Asror's wrist and stopped him.

"What about you?"

"I... I don't know ..."

"You weren't there either." We were together ... we were at the movies. I have witnesses.

"Witnesses?"

"Yes, I told my father that we were at the movies." He can confirm (T. Malik, farewell to childhood).

The image/ character of women in detective novels is less common. From the analysis of texts, it can be noticed that women often use introductory and encouraging words: *Eshikni Dilduza ochdi.*

- A'zamxonova senikidan chiqdimi? - deb so'radi Asror.

- Ha... - shunday deb Dilduza yerga qaradi, - tez-tez keladigan bo'lib qolgan.

- Tez-tez? Nimaga aytmovding?

Dilduza javob o'rniga yelka qisdi.

- Nimaga keladi?

- Bilmadim... dadam... unga uyulanadilar, shekilli?

- A? O'zlari aytdilarmi?

- Ha. Bizga rahmi kelayotganmish.

- O'sha xotinda rahm bor ekanmi? Sen-chi? Sen nima deding?

- Mendan so'rasharmi? Ukalarinni ham bolalar uyidan olib kelishadi, shekilli. Seni... bezori bolalar bilan yurishingni aytdi dadamga. Dadamning jahllari chiqdi, ko'rinmaganing yaxshi ularga.

Dilduza opened the door.

"Did Azamkhanova leave you?" Asror asked.

"Yes ..." Dilduza looked at the ground, "He is a frequent visitor."

- Often? Why didn't you tell me?

Dilduza shrugged instead of answering.

"Why does he come?"

"I don't know ... Dad ... It seems to me; they're going to get married?"

- What!? Did he tell you?

- Yes. She feels sorry for us.

"Does that woman have pity?" What about you? What did you say?

"Would they ask me?" They will bring my sisters from the orphanage. She told my father that you ... relate to bad street boys. My father was angry, you'd better not to see him.

Due to the preponderance of modesty among Uzbek women, especially their daughters, there are often cases of short-sightedness, short answers to questions, and verbosity.

It should be noted that the psychological state of women is clearly reflected in their speech. In the first place, this is reflected in their reticence and unwillingness to report any questions or issues of concern to the public. Women's speech is bright, rich, complex, and men's - clear and simple.

In English detectives, women use modal words more often than men. Modal designs used by women are approximate. Women use the word "can be" twice as often as men in their speech. Based on the use of modal constructions it is possible to draw conclusions about the character of man.

FINDINGS

1. Although there have been many studies of the state of speech in women's and men's speech, not only in Uzbek but also in the world linguistics, they have been conducted mainly within the framework of poetic, prosaic or dramatic genres.

2. The fact that simple phrases have a different meaning in detective stories than in other prosaic works requires more research in this field. In addition, a pragmatic study of the expressive features of the means belonging to the literary and illiterate layer of the language in the speech of the representatives of the criminal world, gives the necessary conclusions in this regard.

3. The analysis of some examples of Uzbek detective works showed the socio-pragmatic potential of lexical, morphological, and syntactic units. In fact, the text of the works of the detective genre should be specially studied since achievements of sociolinguistics, socio-pragmatics and gender linguistics.

4. The processes of globalization show that social life is undergoing dramatic changes in people's lifestyles, career choices, clothing, and behavior. Significant changes have been observed in the communication and use of language.

5. At a time when special attention is paid to pragmatic analysis in world linguistics, some research in this area is also observed in Uzbek linguistics. In particular, the study of the linguistic and pragmatic features of fiction and socio-pragmatic analysis can yield the conclusions necessary for Uzbek linguistics.

6. English-language texts of detective work, when compared with some studies conducted in English, were noted various aspects. All languages still have their expressive properties. The worldviews, lifestyles and beliefs of societies differ both in language and in analysis.

7. In-depth study and regulation of gender differences in the Uzbek language through the study of the language of Uzbek detective novels, methods and means of identifying socio-pragmatic features of the gender-specific characteristic of individual speech is an urgent task.

8. In the socio-pragmatic analysis of detective texts by gender, it was found that the phonetic, lexical, morphological, syntactic means regularly used in women's speech are significantly different from those of men.

9. Given that in the text of detective stories men are more active and numerically more than women, it is impossible to draw conclusions on this matter depending on the frequency of use of words or units of language. Gender equality

may be reflected in the text of modern novels, but we are far from saying it about the texts of the detective genre. Analysis of the text shows that the Uzbek woman is docile, thoughtful, and patient.

10. When analyzing the text of the work of the detective genre based on linguistic, socio-pragmatic and gender approaches by means of a special analysis, specific aspects of their speech activity were identified. According to our research, religious beliefs, national and cultural values, etiquette, and cultural elements also provide the basis for a clear distinction between Uzbek and male language and English, female, and male.

**РАЗОВЫЙ НАУЧНЫЙ СОВЕТ НА ОСНОВЕ НАУЧНОГО СОВЕТА
DSc. 03/30.12.2019.Fil.19.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ
СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
УНИВЕРСИТЕТЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ
АЛИШЕРА НАВОИ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ АЛИШЕРА НАВОИ**

НИЯЗОВА ГУЛНОРА ГУЛОМОВНА

**СОЦИОПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ И ГЕНДЕРНЫЕ
ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА ДЕТЕКТИВНЫХ РОМАНОВ**

10.00.11 – Теория языка. Практическая и компьютерная лингвистика

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ ПО
ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ (PhD)**

Ташкент – 2022

Тема диссертации доктора философии по филологическим наукам (PhD) была зарегистрирована за номером B2021.2.PhD/Fil1906 Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан.

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои.

Автореферат диссертации на трех (узбекский, английский и русский) языках размещен на веб-странице Научного совета (www.tsuull.uz) и информационно-образовательном портале Ziyonet (www.ziyonet.uz).

Научный консультант: Раупова Лайло Рахимовна
доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты: Абузалова Мехринисо Кадировна
доктор филологических наук, профессор

Рустамов Дилшодбек Абдувохидович
доктор филологических наук, доцент

Ведущая организация: Самаркандский Государственный Университет

Защита диссертации состоится «26» июля 2022 года в 10 часов на заседании Разового Научного совета на основе Научного Совета DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 по присуждению ученых степеней при Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои (Адрес: 100100, Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хажиба, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz)).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. (зарегистрирована за номером 864) (Адрес: 100100, Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хажиба, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz)).

Автореферат диссертации разослан «16» июля 2022 года.

(Протокол реестра рассылки 1 от «16» июля 2022 года).

Ш.С. Сирожидинов
Председатель научного совета
на основе совета по присуждению
ученых степеней, д.ф.н., профессор

К.У. Пардаев
Ученый секретарь Научного
совета по присуждению ученых
степеней, д.ф.н., доцент

С.Х. Мухамедова
Председатель научного семинара при
научном совете по присуждению
ученых степеней, д.ф.н., профессор

III. АКТУАЛЬНОСТЬ И ПОСТРЕБОВАНОСТЬ ТЕМЫ ДИССЕРТАЦИИ (PhD)

Актуальность и востребованность темы диссертации. В мировой лингвистике существуют особенности взаимодействия представителей подлинно широкого изучаются на основе социально-прагматического и гендерного подходов. В последние годы проблемы, связанные с этим, привлекают внимание исследователей, так как всех одинаково интересует эффективность взаимодействия. Для этого необходимы дальнейшая глобализация развития и быстрый рост и трансформация отраслей экономики, глобальная интеграция и вовлечение мирового сообщества в профессиональные коммуникации. Языкознание также продолжает анализировать социальные инновации в обществе, опираясь на социально-прагматический и гендерный подходы в изучении изменений в речи представителей разных сфер, обобщение выводов дает необходимые результаты.

В мировом языкознании проводятся обширные исследования фактора образования, этимологического источника, духовной группы, функционального аспекта, национально-ментальных особенностей языковых явлений. Одним из наиболее важных вопросов является то, как говорящий использует эффективные языковые средства, чтобы четко, лаконично и ясно выразить свою точку зрения слушателю или читателю. Анализ текстов в детективном жанре поможет сделать необходимые выводы в этом отношении.

Развиваются направления современного анализа в узбекском языкознании. Это облегчает изучение языка, создает удобство и в то же время раскрывает скрытый потенциал языка. «В современную эпоху глобализации естественно, что каждый народ, каждое независимое государство, преследуя свои национальные интересы, в этой связи, прежде всего, ставит во главу угла сохранение и развитие своей культуры, древних ценностей, родного языка. В целях коренного повышения авторитета узбекского языка в общественной жизни нашего народа и на международной арене, воспитания нашей молодежи в духе патриотизма, верности национальным традициям и ценностям, наследия богатого наследия нашей великие предки, полное введение государственного языка в нашей стране», социально-прагматическое изучение узбекского языка становится неотъемлемой частью современного языкознания. Вопросы, которые необходимо рассмотреть в этой области, находятся в стадии рассмотрения. В частности, специально не изучались язык и стиль детективных произведений, их социально-прагматический анализ, а также лингвопозитика. В связи с этим очень важен и актуален вопрос гендерного подхода в социально-прагматическом исследовании языка узбекских детективных романов на примере произведений Тахира Малика.

ПФ (Указ Президента)-4997 Президента Республики Узбекистан от 13 мая 2016 года «О создании Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои», ПФ-4947 от 7 февраля 2017 года «О Стратегии действий по дальнейшего развития

Республики Узбекистан», 2019 Постановление № ПФ-5850 от 21 октября 2020 года «О мерах по коренному повышению престижа и статуса узбекского языка как государственного», ПФ-6084 от 20 октября 2020 года» О мерах по дальнейшему развитию узбекского языка и совершенствованию языковой политики в нашей стране», Постановление № ПП-4479 от 4 октября 2019 года «О широком праздновании тридцатилетия Закона Республики Узбекистан «О государственном языке». », Послания Президента Республики Узбекистан Олий Мажлису от 24 января 2020 года и других нормативных правовых актов, в определенной степени повышению послужит данное исследование.

Объекты исследования: в качестве объекта исследования определено изучение языковых средств выражения пола в произведениях Тахира Малика «Шайтанат» («Сатана») и Марио Пьюзо «Крестный отец».

Научная новизна новизна диссертации состоит из нижеследующих: определены лингвистические средства гендерного средства выражения в детективных романах Тахира Малика «Шайтанат» («Сатана») и Марио Пузо «Крестный отец»;

раскрыты особенности речи мужчин и женщин;

определены на языке детективных романов Тахира Малика на основе социально-прагматических исследований такие единицы, как гендерные средства выражения, пословицы, неполные предложения, сленги, которые повышают социальную ценность, ценность речи, потенциал коммуникации текста;

на примерах выявлено социопрагматическое значение гендерного подхода в сравнении детективных романов и в лингвистическом анализе художественных произведений;

на основе гендерного анализа языка узбекских детективных романов и его сравнения с языком английских романов примерами, определена широкая возможность средств выражения узбекского языка;

Внедрение результатов исследования. На основе научных результатов изучения социально-прагматического аспекта языка детективных романов и гендерных особенностей:

Использование гендерной проблематики в социально-прагматическом анализе языка детективных романов в узбекской лингвистике и изучение гендерных особенностей конкретных лексико-грамматических средств и научные выводы по лингвистическому изучению романского языка регистрационный номер FA-F1-G003 (2016 г. -2020) использовались в проекте фундаментальных исследований (заключение 17.01/248 от 13 октября 2021 года Каракалпакского филиала Академии наук Республики Узбекистан). В результате были выявлены языковые аспекты, связанные с языковыми особенностями, и на этой основе обогатились взгляды на классификацию языковых единиц;

В процессе сопоставления детективных романов и при лингвистическом анализе художественной литературы был использован научный вывод о том,

что использование гендерного подхода позволяет выявить социально-прагматическую ценность текстового регистрационного номера FA-A1-G007 (2016-2020 гг.) научно-практический проект «Каракалпакские пословицы как объект лингвистического исследования» (справка № 17.01/248 от 13 октября 2021 года Каракалпакского отделения Академии наук). В результате социально-прагматический аспект детективных романов научно обоснован, чтобы отразить дух, культуру, сознание, мировоззрение нации;

Сравнительно-прагматические особенности языка узбекских и английских детективных произведений и научные выводы о языковых явлениях, отражающих гендерную идентичность в речи мужчин и женщин (создание поэтического словаря) регистрационный номер И-ОТ-2019-42 (2019-2020 гг.) были использованы в фундаментальном научном проекте (справка Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои 04/1-76 от 23 октября 2021 года). В результате усовершенствовано выявление и описание сходств и различий в изображении внешности человека, характера и национальных символов.

В работе использованы научные выводы по Сравнительно-прагматическому анализу языка узбекских и английских детективов в узбекской лингвистике, в частности анализ гендерно-дифференцированного языка в мужской речи и результаты сравнительного изучения языковых феноменов пола в женской речи, подготовка сценария передач «Язык-зеркало нации», «Дискуссия», «Литературный процесс» в программе оазиса (справка Национальной телерадиокомпании Узбекистана Кашкадарьинской областной телерадиокомпании от 17 января -05/14). В результате все это помогло донести до радиослушателей важность выявления языковых аспектов мужского и женского языка, а сценарий этих передач обогатился;

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех основных глав, заключения, списка литературы и приложения. Объем исследования составляет 140 страниц.

Целью исследования является определить выразительные возможности узбекского языка путем выявления экстралингвистических, прагмалингвистических факторов социально-прагматических и гендерных особенностей языка детективных романов.

Апробация результатов исследования. На основе научных результатов изучения социально-прагматического аспекта языка детективных романов и гендерных особенностей:

использование гендерной перспективы в социопрагматическом анализе языка детективных романов в узбекской лингвистике и изучение гендерных особенностей специфических лексико-грамматических инструментов и научных выводов по лингвистическому изучению языка детективных романов за №FA-F1-G003 (2016-2020) использовались в фундаментальном исследовательском проекте «Функциональное словообразование в современном каракалпакском языке» (справка №17.01/248 от 13 октября 2021 года Каракалпакского филиала АН Республики Узбекистан). В

результате были выявлены языковые аспекты, связанные с языковыми характеристиками, и на этой основе были обогащены материалами о классификации лингвистических подразделений;

в процессе сравнения детективных романов и в лингвистическом анализе художественной литературы в научно-практическом проекте был использован научный вывод о том, что использование гендерного подхода может выявить социопрагматическую ценность художественных произведений за №FA-A1-G007 (2016-2020) "Каракалпакские пословицы-поговорки как объект лингвистических исследований" (Справка №17.01/248 от 13 октября 2021 г. Каракалпакского филиала АН Республики Узбекистан). В результате социально-прагматический аспект детективных романов научно обоснован для отражения духа, культуры, сознания, мировоззрения нации;

сравнительные и прагматические особенности детективных произведений в узбекском и английском языках и научные выводы о лингвистических явлениях, отражающих гендерную идентичность в речи мужчин и женщин были использованы в фундаментальном научном проекте «Ўзбек ва инглиз тилларининг электрон (инсон киффаси, феъл-атвори, табиат ва миллий тимсоллар тасвири) поэтик луғатини яратиш» (2019-2020) за № I-OT-2019-42 (справка Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои за №04/1-76 от 23 октября 2021 года). В результате улучшилось выявление и описание сходств, различий в представлении человеческой внешности, характера и национальных символов;

научные выводы по сравнительному и прагматическому анализу языка узбекских и английских детективов в узбекской лингвистике, в частности, анализ гендерной особенности дифференцированного языка речи мужчин, результаты сравнительного исследования лингвистических феноменов гендера в речи женщин были использованы при подготовке сценария передач "Тил-миллат кўзгуси", "Мунозара", "Адабий жараён" в программе Олтин воха (справка Национальной телерадиокомпании Узбекистана Кашкадарьинской областной телерадиокомпании за №17-05/14 от 14 января 2021 года). В результате все это помогло слушателям радио осознать важность выявления языковых аспектов языка мужчин и женщин, обогатило сценарий этих программ.

Публикация результатов этого исследования. По теме диссертации было опубликовано 16 научных работ, в том числе 8 статей в научных публикациях, рекомендуемых для публикации основных научных результатов докторских диссертаций Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан, 2 из которых были опубликованы в зарубежных журналах.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Ниязова Г. Насрий матнларнинг лисоний тахлилига социопрагматик ёндашув // Таълим ва инновацион тадқиқотлар. Special Issue – 5 (2021). – с. 119-123.
2. Ниязова Г. Детектив жанрининг асосий белгилари ва оммабоплиги сабаблари // Жамият ва инновациялар. Общество и инновации. – Society and innovations. Special Issue. № 12 (2021). – с.516-524
3. Niyazova G. Pragmatics of intercultural communication in English teaching in university // The American Journal of social science and education innovations. Vol. 3, Issue 02 February 2021. – с.210-215.
4. Ниязова Г. Жаҳон тилшунослигида детектив асарларнинг лингвистик ўрганилиши. // ЎзМУ хабарлари. – Тошкент, 2022. – № 1. – с.266-268. (10.00.00; № 15).
5. Ниязова Г. Детектив асарлар тилининг прагматик хусусиятларини таҳлил қилиш / Филологик тадқиқотлар: муаммо ва ечим. Халқаро илмий-назарий анжуман. – Ташкент, 2021, ноябрь. – с.316-320.
6. Ниязова Г. Ўзбек тилшунослигида детектив асарларнинг тадқиқи // Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги. ЎЗА илм-фан бўлими (электрон журнал). – Ташкент, 2022, февраль.
7. Niyazova G. Pragmatics of intercultural communication in English teaching in University / The Role of Oriental Languages in Intercultural Communication. Халқаро илмий конференция. – Ташкент, 2021. – с.12-17.
8. Niyazova G. Development and characteristics of detective novels / Инновационное развитие науки и образования. Международная научно-практическая конференция. – Казахстан, 2021, ноябрь. – с.78-80.
9. Ниязова Г. Алишер Навоий асарларида аёллар мадхнининг ўзига хос хусусиятлари / New research on the on the works of Alisher Navoi and Zahiriddin Muhammad Bobur. International scientific conference. – Tashkent, 2022, february. – с.278-282.
10. Ниязова Г. Эркалар нуткида гендер фарқловчи лисоний воситалар таҳлили / Ўзбек амалий тилшунослиги ва лингводидактика масалалари. Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Ташкент, 2021, октябрь. – с.220-227.

II бўлим (II часть, II part)

11. Ниязова Г., Раупова Л. Аёллар нуткида гендер ўзига хосликни ифодаловчи лингвистик воситалар // Таълим ва инновацион тадқиқотлар. №3. – 2021. – с.6-15.
12. Ниязова Г., Раупова Л. Детектив асарлар тилини социопрагматик ва гендер аспектларда ўрганиш // Жамият ва инновациялар— Society and innovations // <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss12/S-2021>

11. Niyazova G. Foundations of Pragmatism in linguistics and defining a pragmatic approach in context. // Academia Globe: Inderscience Research. Volume 02 Issue 05, May, 2021. – с.270 -275// <https://agir.academiascience.org>

13. Ниязова Г. Основы прагматизма в лингвистике и определение прагматического подхода / Образование и наука в XXI веке. Международная научно-практическая конференция. №10 – Россия, 2021, октябрь. – с.532-537.

14. Ниязова Г. Детектив асарлар тилининг прагматик хусусиятларини таҳлил қилиш / Ўзбек тили тараққиёти ва халқаро ҳамкорлик масалалари. Халқаро конференция. – Ташкент, 2021, октябрь. – с.186-188.

15. Ниязова Г. Ўзбек тилшунослигида детектив асарларнинг лисоний тадқиқи / Ўзбек тили тараққиёти ва халқаро ҳамкорлик масалалари. Халқаро конференция. – Ташкент, 2021, октябрь. – с.321-324

16. Ниязова Г. Эркақлар нутқида гендер фарқловчи лисоний воситалар таҳлили / Ўзбек амалий тилшунослиги ва лингводидактика масалалари. Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Ташкент, 2021, октябрь. – с.220-227.

Автореферат "O'zbekiston ilmiy-praktik jurnali" таҳририятида
таҳрир қилинган.

Адади 50 нусха. Ҳажми 3,4 б/т. Қоғоз бичими 60х84 1/16
«Times New Roman» гарнитураси. Офсет усулида босилди.
“BOOKMANY PRINT” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, 22-мавзе, 17-б уй.